

Det stulna begreppet

NATHANIEL BRANDEN

Den filosofiska utvecklingen under 1900-talet liknar en nedsläckning i relation till 1600-1700-talens upplysning, med ett distansierande från förnuft och rationalitet. Istället förfäktas subjektivism, relativism och irrationalism som både filosofiska och vetenskapliga ideal. Men denna nymysticism bygger på grundläggande felaktigheter och inneboende kontradiktioner.

Det kännetecknande draget för 1900-talsfilosofin är en pånyttfödd irrationalism – en revolt mot förnuftet. Studenter vid universitet i hela världen blir idag oupphörligt indoktrinerade med budskapet att absolut vetenskap är omöjlig, att människans sinnen inte med nödvändighet har någon relation till verkligheten, att själva begreppet »verklighet« bygger på en gammaldags tro och egentligen är föga mer än en fördunklande illusion och att människan egentligen ingenting kan veta. Det är med sådana intellektuella vapen som lektorerna rustar dem för att handskas med livets problem.

Under irrationalismens populära paroller firar den förhistoriska mysticismen sin ultimata seger och njuter (tillfälligt) av sitt sista skratt. Människan lärs att acceptera att förnuftet är oförmöget att uppfatta den verkliga världen, och att den värld som förnuftet uppfattar inte är sann, som en vetenskapligt giltig slutsats.

I denna artikel ska jag begränsa mig till analysen av en enda princip – en enda felaktighet eller myt – som dock är vida utbredd i den neomysticistiska doktrinen och utan vilken denna inte skulle kunna överleva. Jag kallar den »det stulna begreppet«.

För att förstå denna felaktighet, överväg ett politiskt exempel: Proudhons kända deklaration »all egendom är stöld«. »Stöld« är ett begrepp som logiskt och etymologiskt förutsätter att konceptet »rättmätigt förvärvat egendom« existerar och syftar till handlingen att ta egendom utan ägarens medgivande. Om ingen egendom är rättmätigt förvärvat, det vill säga om inget är egendom, kan det inte finnas något som »stöld«. Alltså har uttalandet »all egendom är stöld« en inneboende kontradiktion: att använda begreppet »stöld« samtidigt som validiteten av begreppet egendom förnekas är att använda »stöld« som ett begrepp till vilket det saknas logisk rätt – alltså, ett stulet begrepp.

Människans kunskap, såväl som hennes begreppsvärld, har en hieraktisk struktur. Grunden för denna struktur är människans sinnesuppfattning: detta är utgångspunkten för tänkandet. Från dessa formar hon sina första begrepp och definitioner – och fortsätter sedan att strukturera kunskapsbasen genom att identifiera och integrera nya begrepp i allt större

omfång. Det är en process där en definition byggs på en annan – härledandet av nya abstraktioner från tidigare kända abstraktioner, eller nedbrytandet av abstraktionerna i mer precisa klassifikationer. Människans begreppsvärld är härledd från och beroende av tidigare och mera grundläggande begrepp som fungerar som fundament. Till exempel, begreppet »förälder« är en förutsättning för begreppet »föräldralös«; ty om inte det förra existerar eller erkänns, kan inte heller det senare ha någon mening.

Den mänskliga kunskapens hierarkiska natur förutsätter att en viktig princip vägleder förnuftet: när begrepp används, måste den logiska härledningen av ordet förstås och dess etymologiska ursprung uppfattas. Oförmåga att uppfatta denna princip – som i »all egendom är stöld« – konstituerar grunden för den myt vi vill bekämpa: »det stulna begreppet«. Låt oss nu undersöka några av de mest förekommande anti-förnuftsmässiga doktrinerna och se hur de vilar på denna grund.

Inneboende kontradiktion

Betänk logikens lagar. Inom aristotelisk tanketradition är dessa lagar att uppfatta som abstrakta formuleringar av axiom, självbevisande sanningar underförstådda vid människans första uppfattningar av verkligheten, outtalade i själva existensbegreppet, av existens *qua* existens; dessa lagar uppmärksammar att för att vara, måste man vara något, att ett ting är sig självt. Bland moderna filosofer är det på modet att ifrågasätta denna ståndpunkt och att anta att de logiska axiomen är »arbiträra« eller »hypoteser«.

Att förklara logikens axiom arbiträra är att ignorera kontexten som ger upphov till sådana begrepp som »arbiträr«. En arbiträr slutsats är accepterad genom gissning, känsla eller impuls, vilket står i direkt motsatsförhållande till en slutsats accepterad av logiska skäl. Existensen av ett begrepp som »arbiträr« är möjlig enkom genom existensen av de logiska slutsatserna: det tidigare är inte det primära utan beroende av det senare. Att vidhålla att logiken är arbiträr är att hävda att något är sin egen motsats, vilket är att uttömma begreppet på mening.

Att benämna logikens axiom som hypotetiska (eller endast sannolika) är att vara skyldig till att begå samma kontradiktiska misstag. Hypotesbegreppet är inte primärt; det erhåller mening endast i förhållande till det säkra och logiskt etablerade. Det är först när man är säker, som man kan säga vad som inte är säkert; och bara logiken kan skilja det förra från det senare.

*»Under
irrationalismens
populära paroller
firar den förhistoriska
mysticismen
sin ultimata seger«*

Kulturskymning för demokratin

Myten om det »allmänna bästa« är lika aktuellt idag som den varit under de senaste 2500 åren. Redan de gamla grekerna diskuterade det allmänna bästa som ideal och ledstjärna för den upplyste despoten eller den styrande gruppen. Sokrates framför i Platons *Staten* ett totalitärt ideal där filosoferna har såväl kunskapen som makten att skapa det goda samhället. Staten upprätthålls av en väktarklass, som lever endast för staten – med gemensam egendom och avkomma. Detta »kommunistiska« ideal avvisas bestämt av Aristoteles, som hävdar att gemensam egendom tenderar att försummas snarare än tagas omhand.

Aristoteles har ett mindre hierarkiskt ideal för staten, men med identiskt mål: det »allmänna bästa«. Statens huvudsakliga uppgift är alltså att skapa möjlighet för varje medborgare att växa och därmed uppnå *eudaimonia* (lycka). Makten i staten ska nyttjas med förnuft och rättträdighet för att komma alla till dels.

Idealet om att skapa det allmänna bästa genom ett »osjälviskt« styre balanseras hos Aristoteles av samhällsformer där staten styrs endast för de styrandes bästa. Han är inte sen att definiera den demokratiska staten som de »fattigas diktatur«, där fattiga med stöd av medelklassen tar makten över staten för att förtrycka de rika och lyckosamma och stjäla deras egendom. »Folket« är enligt Aristoteles alltför simpelt och ovetande för att kunna styra staten på ett välavvägt och balanserat sätt. Han gör här gemensam sak med både Sokrates och Platon och hävdar att den obildade massan inte på ett rättfärdigt och måttfullt sätt kan nyttja makten hos staten, utan gör den till ett redskap för endast någras väl.

Mer sentida filosofer, som till exempel Immanuel Kant, har samma avoga inställning till en otyglad folkdemokrati, som endast kan leda till att förnuft och rättträdighet förkastas för stundens ingivelse. Hos såväl Aristoteles som Kant är varje individ ett mål i sig, och även om det finns ett allmänna bästa så är syftet med detta just att det ska vara till det bättre för varje människa och medborgare. Ett »allmänna bästa« är för *alla* och kan inte upprätthållas i ett styre där olika grupper gör anspråk på makten för sina egna intressen. Den moderna demokratin har blivit just det särintressenas slagfält, som lärda och filosofer genom tiderna varnat för.

De antika filosoferna identifierade en universell utveckling för staten, där styret tenderar att hela tiden frångå att agera för det allmänna bästa till förmån för de styrandes intresse. De påvisade att varje form av styre innehåller frön till orättfärdighet och tenderar att med tiden förgöra sig själv. Polybios (204–122 f Kr) beskriver i *The Histories* (bok VI) denna pendelrörelse:

For just as rust in the case of iron and wood-worms and ship-worms in the case of timber are inbred pests, and these sub-

stances, even though they escape all external injury, fall a prey to the evils engendered in them, so each constitution has a vice engendered in it and inseparable from it. In kingship it is despotism, in aristocracy oligarchy, and in democracy the savage rule of violence; and it is impossible [...] that each of these should not in course of time change into this vicious form.

Dagens demokratiska stater kommer alltså, om man får tro Polybios, att förfalla till ytterligare våld och kaos. Därmed har cirkeln slutits och samhället kan komma att börja om med styret hos en rättträdig monark; ett styre som med tiden emellertid urartar till tyranni. Om man ska tro de »gamla grekerna« ska de senaste två tusen åren alltså ha varit en konstant politisk degenerering från styret hos en rättträdig och upplyst despot till demokrati. Visserligen ska utvecklingen ha pendlat från rättträdig monarki till tyranni, upplyst aristokrati till oligarki och *politeia* (Aristoteles form av medborgarstyre) till demokrati. Men nedgången är konstant och 1900-talets demokrati är inget annat än slutpunkten på en tvåtusenårig utveckling till det sämre.

Med kunskapen om välfärdsstatens genombrott och tillväxt kan man inte se annat än likheter med filosofernas ut-sagor. Västvärlden består idag av stater som måste falla på sin egen orimlighet; de så kallade arbetarrörelsernas inflytande över staten fortsätter att öka och därmed minskar också möjligheten att skapa ett rikt samhälle för alla. Särintressena kräver allmosor för sina egna och straff för icke rättgona.

Nittionhundratalets politiska degenerering motsvaras av en liknande utveckling inom vetenskapen, där upplysningens förnuftstro och vetenskaplighet förkastas till förmån för irrationalism och subjektivism. Inom den vetenskapliga sfären överges testbara teorier och generellt giltiga »lagar« för personliga övertygelser och önsknningar. Forskningen anses inte längre leda till kunskap eller allmängiltiga teorier, utan kan endast leverera berättelser om forskarens personliga upplevelser.

Detta förhållningssätt finns även inom akademien, där universitetskurser går ut på att lära studenterna att såväl lärare som student ingenting vet; att allt endast är ett resultat av hur subjektet *vill* att det ska vara. Tidigare sanningar förkastas för den egna övertygelsen om icke-existensen och subjektiva känslor om verklighetens vara.

Denna destruktiva filosofi har slagit igenom inom humaniora och samhällsvetenskap, men gör tydliga framryckningar även inom teknik och naturvetenskap. Läkarestudenter lär sig vikten av egna känslor och åsikter, liksom att inte hålla något för sant; att diabetikern behöver insulin eller att cancer kräver behandling ifrågasätts och patienten blir objekt snarare än individ. Hur *vet* man att magsåret gör ont?

Förstörelsen av vetenskap och kunskap har med hjälp av oseriösa forskare fått fotfäste under 1900-talet. Utvecklingen fortsätter i ökad styrka på 2000-talet, där ifrågasättandet blivit mål snarare än medel. Ingen vetenskap kan kritiserars eftersom den kan vara såväl rätt som fel beroende på vem som läser den. Samtidigt kan all vetenskap kritiserars för att den gör anspråk på att förklara eller beskriva något som kan uppfattas på annat sätt av någon annan.

Kring denna dekadens inom det moderna kunskaps-samhället diskuterar artiklarna i detta nummers minitema om »Nedsläckningen«. Psykologen och objektivisterna *Nathaniel Branden* ifrågasätter en grundpremiss hos den anti-vetenskapliga rörelse, som vill hävda att existen-

---

Libertarianskt Forum

www.libertariansktforum.org

Redaktör och ansvarig utgivare
Per Bylund

Frekvens
5 nr/år (90 kr)

Redaktionssekreterare
Thord Swedenhammar

Postgiro
26 49 95-2

Redaktion
Ebba Swedenhammar

ISSN
1651-744x

sen inte existerar och att medvetandet är omedvetet. Deras argumentation grundas på inneboende kontradiktioner och faller därmed på sin egen orimlighet.

De friheter och den kunskap som utgör grunden för vårt samhälles storhet finner sin grund i upplysningens idéer, skriver *John-Henri Holmberg*. Med upplysningen byttes religiös och andlig tro mot empirisk kunskap och förnuftstänkande, med utveckling inom vetenskap, teknologi och företagande som följd. En förnuftets återupprättelse och renässans krävs för att återupprätta det goda samhället – för vårt gemensamma bästa.

Den kanadensiska författaren *Wendy McElroy* diskuterar begreppen »stat« och »samhälle«, och vikten av att särskilja begreppen och använda dem på rätt sätt. Skillnaden ligger i vilka medel för att anskaffa makt och rikedom som avses, där staten utgörs av »de politiska medlen« och samhället av »de ekonomiska medlen«. Staten, hävdar McElroy, är samhällets motsats och fiende.

Ken Schooland, lärare i nationalekonomi och statsvetenskap vid Hawaii Pacific University, argumenterar för att politiken orättmätigt får legitimitet av medborgarna. Väljaren är ett misshandelsoffer som ständigt återvänder till brottsplatsen. Staten anses helt obefogat vara en allestädes närvarande, allvetande och allsmäktig gud.

Dessutom publiceras i detta nummer fortsättningen på Frédéric Bastiats fantastiska essä »Det man ser och det man inte ser«, liksom del två av vår serie »Statens paradoxer«. Denna gång diskuterar hur begreppet rättvisa sedan antiken felaktigt ansetts vara en av statens kvaliteter. Istället hävdas att rättvisan används för att upprätthålla statens makt.

Per Bylund, redaktör

I detta nummer:

DET STULNA BEGREPPET	1
<i>Nathaniel Branden</i>	
NÄR MÄNNISKAN BLEV MÄNNISKA	4
<i>John-Henri Holmberg</i>	
DEFINITION AV STATEN OCH SAMHÄLLET	8
<i>Wendy McElroy</i>	
DEN FRIA MARKNADENS MORAL	10
<i>Ken Schooland</i>	
DET MAN SER OCH DET MAN INTE SER, FORTSÄTTNING	14
<i>Frédéric Bastiat</i>	
STATENS PARADOXER 2: RÄTTVISAN	20

I nästa nummer...

...diskuterar den liberale riksdagsmannen ANDERS CHYDENIUS staten och ekonomin i en essä från 1765. Filosofen TIBOR MACHAN argumenterar för vikten av mer än överenskommelser. Finansanalytikern IAN GORDON analyserar fenomenet »long waves« i den statliga ekonomin i ljus av den ryske ekonomen Kondratieffs teorier. THORD SWEDENHAMMAR granskar svenska historikers syn på kapitalismens ursprung. Dessutom den tredje delen i vår serie »Statens paradoxer« och fortsättningen på »Den fria marknadens moral«.

fortsättning från sidan 1

Ett axiom är ett uttalande som identifierar grunden för kunskap och varje vidare uttalande syftande till samma kunskap, ett uttalande som måste ingå i alla andra, oavsett om en specifik talare väljer att identifiera det eller inte. Ett axiom är en framställning som besegrar sina antagonister genom att de tvingas acceptera och använda axiomet vid varje försök att förneka det. Låt grottmannen som väljer att inte acceptera identitetsaxiomet söka lägga fram sin teori utan att använda identitet eller något koncept härlett från identiteten... (Ur *Och världen skälvde*.)

När neomystikerna utmanar existensbegreppet och uttalar, det »naiva« förnuftet till trots, att det enda som existerar är förändring och rörelse – »Det är inte logiskt omöjligt att gående existerar som ett isolerat fenomen, utan att vara del av vad vi kallar »person«, skriver Bertrand Russell – bortser de från det faktum att själva förekomsten av existens gör förändring och rörelse möjlig; att förändring och rörelse förutsätter existens av det som förändras eller rör sig; och att de som förnekar detta förlorar sin logiska rätt till begreppen och inte längre har någon möjlighet att göra dem meningsfulla.

När neomystiker påstår att människan inte uppfattar objektiv verklighet utan en illusion eller synvilla – undviker de frågan om hur någon kan erhålla sådana begrepp som illusion eller synvilla utan existensen av det som *inte* är en illusion eller synvilla. Om det inte går att objektivt uppfatta verkligheten kan inte de nämnda begreppen, skapade för att särskilja sig från det objektiva uppfattandet, ha något meningsfullt innehåll.

När neomystikerna deklarerar att människan aldrig kan veta något om verklighetens beskaffenhet, deklarerar de att människan inte är medveten. Om människan inte kan veta något om verklighetens beskaffenhet kan hon inte veta någonting alls, eftersom det inte finns något annat att veta. Om hon inte kan uppfatta existens kan hon inte uppfatta någonting, eftersom det inte finns något annat att uppfatta. Någon som ingenting vet och inget kan uppfatta, kan inte heller anses vara medveten. Men att – genom komplexa logiska kedjor och användandet av »kunskap«, »uppfattande«, »argument«, »slutsats«, »bevis« – komma fram till slutsatsen att människan inte är medveten, är knappast epistemologiskt acceptabelt.

»Vi vet att vi ingenting vet«, tjartrar de, ignoreras det faktum att de gör anspråk på kunskap – »Det finns ingen absolut sanning« säger de, ignoreras det faktum att de uttalar påståendet som en sådan – »Du kan inte bevisa att du existerar eller att du är medveten« påstår de, ignoreras det faktum att bevis förutsätter existens, medvetande och en komplex kedja av kunskap: existensen av något att veta något om, ett medvetande som vet det, och kunskap som lär att skilja mellan det bevisade och det obevisade. (Ur *Och världen skälvde*.)

Förnuftet essentiellt

Existens existerar (det som är, det är) och medvetandet är medvetet (människan är kapabel att uppfatta verkligheten) – dessa axiom ligger till grund för hela människans kunskap och begreppsvärld. När neomystikerna utmanar eller förnekar dessa, är alla begrepp de fortsättningsvis använder stulna. De är berättigade endast till sådana begrepp som de kan härleda ur icke-existerande med sitt icke-medvetande.

Det är rationellt att fråga: »Hur uppnår människan kunskap?«. Det är inte rationellt att fråga »Kan människan uppnå kunskap?« – själva yttrandet förutsätter kunskap om människan och om kunskapens natur. Det är rationellt att fråga: »Vad existerar?« men det är inte rationellt att fråga »Finns existens?« eftersom frågan existerar, likaså den som frågar. Det är rationellt att fråga »Hur gör sinnena det möjligt för människan att uppfatta verkligheten?«. Men det är inte ratio-

nell att fråga »Gör sinnen det möjligt för människan att uppfatta verkligheten?«, för om svaret på den senare frågan är nej, hur har då frågeställaren uppnått sin kunskap om sinnen, uppfattning, människan och verkligheten?

Ett av de mest avskyvärda anspråken som följer av »det stulna begreppet« kan observeras hos såväl gamla som unga mystiker, nämligen att det slutgiltiga accepterandet av förnuftet vilar på en trosmässig grund. *Förnuftet är en rationell entitet* som identifierar och integrerar det material som sinnen förser det med. Tro är accepterandet av idéer eller anklagelser utan rationalitet eller bevis. »Tro på förnuftet« är en terminologisk kontradiktion. »Tro« är ett begrepp som erhåller mening endast som förnuftets motsättning. Begreppet »tro« kan aldrig föregå förnuft, det kan inte ge en grund för accepterandet av förnuft – det är en revolt mot förnuftet.

Ett ändlöst arbete möter den som söker efter en attack på förnuftet, på sinnen, på de logiska axiomens ontologiska grund eller på människans kognitiva förmåga, som inte vilar på felaktigheter i form av det »stulna begreppet«. Felaktigheten består i användandet av ett begrepp samtidigt som dess logiska och etymologiska grund, och därigenom dess legitimitet, ignoreras eller förnekas. Denna felaktighet måste uppmärksammas och avfärdas av alla som håller sanning och verklighet som sin ledstjärna. I avsaknad av sådan uppmärksamhet och avfärdande, lämnas arenan fri för den mest förödande formen av mysticism – den som framstår som »vetenskap«.

Offren för denna neomysticism är varje universitetsstudent som skriver in sig på en filosofikurs, ivrigt sökande en rationell och konsekvent helhetsbild av människan och existensen, och som förleds att överge vetskapen om förnuftets överlägsenhet; eller, i bästa fall, med avsmak och förakt ger upp filosofin med slutsatsen att den inget mer är än ett spel för gallerierna, ett bedrägeri iscensatt av de pretentiösa, intellektuella rollspelarna – och som därmed anammar den olyckliga och felaktiga åsikten att filosofi saknar praktisk betydelse för människans liv och leverne på jorden.

NATHANIEL BRANDEN är författare till ett flertal böcker om självförtroendets psykologi, varav flera är översatta till svenska. Han ingick också i den innersta kretsen kring filosofen och författarinnan Ayn Rand, som utvecklade det filosofiska systemet »objektivismen«.

När människan blev människa

Vad lägger vi egentligen för betydelse i att vara människa? Vilka värden är det vi så gott som automatiskt förknippar med sådana begrepp som humanism, civilisation, kultur?

Det är knappast en kuggfråga. I dag är det förmodligen svårt att hitta någon som inte skulle svara med ungefär samma honnörsord, begrepp som vi uppfattar som så självklara att de hotar att bli meningslösa. En anständig människa är tolerant, resonlig, öppen för nya tankar, behandlar andra med respekt, förkastar fördomar, våld och blind fanatism. Ett civiliserat land präglas av tankens, trons och talets frihet. Det förkastar tyranni och diktatur och styrs demokratiskt uti-

från tesen om alla människors lika värde och rättigheter. Det gör ingen åtskillnad mellan människor av olika ras, religion, kön eller sexualitet: allas likhet inför lagen är en självklar grund för civiliserad rättsskipning.

Men ingenting av det här, som vi i dag uppfattar som självklart, har varit det särskilt länge. Hela den innebörd vi lägger i begrepp som mänsklighet, kultur och frihet är något mycket senkommet. Under mindre än tre korta århundraden – inte mycket mer än ett ögonblick ens i mänsklighetens kända historia, som vid det här laget sträcker sig över fyra tusen år bakåt i tiden – har de här värderingarna över huvud taget varit accepterade, långt mindre uppfattats som självklara.

»Ett civiliserat land präglas av tankens, trons och talets frihet.«

Historiens lärdomar

Det är alldeles för lätt att se historien som en kontinuerlig och obruten utveckling, en sammanhängande väg framåt genom tiden. Men den synen är felaktig. Tvärtom är historien en rad dramatiska omvälvningar; en väg som gång på gång bryts av jordbävningar, rasade broar, plötslig vildmark där ingen förut tagit sig fram, strida floder och branta raviner. Vi tar gärna fasta på det vi känner igen eller tycker liknar vårt eget beteende och sätt att tänka. Men på avgörande punkter var människorna för några hundra år sedan mycket olika oss: de såg både världen och sig själva annorlunda än vi gör. Och fortfarande lever deras sätt att se kvar. Ibland bryter det fram och tar över.

Också i antikens Aten, som vi med stor rätt betraktar som den västerländska kulturens vagga, fanns slavar. Och slaveriet bestod i samma västerländska kultur genom mer än två årtusenden. Först för knappt 140 år sedan försvann efter det amerikanska inbördeskriget »rätten« att äga andra människor ur västvärldens lagstiftning.

Det har gått drygt nio hundra år sedan det första av korstågen och drygt sju hundra sedan det sista. Under två århundraden färdades människor från alla delar av Europa till Palestina i det enda syftet att antingen tvinga på andra sina trosföreställningar eller döda dem. Korstågen skördade oräknade offer men misslyckades, och i stället började det kristna Europa ägna sig åt sina egna feltänkare. Det är lite över tre hundra år sedan häxbålen brann i den kristna världen. Människor som av avundsamma grannar, främlingar eller små barn anklagats för att ägna sig åt trolldom, i hemlighet misstro prästens ord eller stå i förbund med onda makter torterades, fick tillbringa år i fängelse eller brändes levande. Vi ser tillbaka på den tiden med förfäran och avsky. Men det är inte ens sextio år sedan krematorieugnarna brann i utrotningslägren Chelmno, Belsen, Sobibor och Treblinka, där på mindre än två år över två miljoner människor mördades därför att de – eller deras föräldrar eller föräldrars föräldrar – tillhört fel trosriktning eller fel kulturkrets. Och det är bara drygt tio år sedan serberna drog ut på sitt nya korståg mot kroater och muslimer i det före detta Jugoslavien.

Den här sortens uppräknings kunde fortsättas ändlöst. Åsiktsfrihet? Fortfarande finns censurlagar i de flesta länder, också i Sverige, och ännu på 1950-talet, 1960-talet och 1970-talet har romaner med kontroversiellt innehåll förbjudits på så nära håll som i Frankrike och Tyskland. Sexuell jämställdhet? Homosexualitet var i större delen av Europa kriminellt under större delen av 1900-talet. I mer toleranta länder, som Sverige, blev det lagligt redan på femtiotalet men klassades i gengäld fram till mitten av 1970-talet som en mental störning. Jämställdhet mellan könen? Suffragetter som krävde kvinnlig rösträtt kördes i busslaster till fängelserna i England för mindre än hundra år sedan. Religionsfrihet? I Sverige blev det inte förrän för fyrtio år sedan tillåtet att lämna statskyrkan om

man inte samtidigt gick in i något annat, av staten godkänt frikyrkligt samfund.

Men någonting har förändrats drastiskt. Under vår egen historiska epok betraktas inte längre förföljelser av oliktkänkande, censur, förtryck, rasism och intolerans som självklarheter. Tvärtom har de under två hundra år gradvis trängts tillbaka. Det som förändrades var vår världsbild och vår självbild. Det som förändrade den var den största revolutionen i mänsklighetens historia: en revolution på idéernas område som inom loppet av ett enda århundrade krossade de två maktpoler som hållit Europas invånare förslavade i långt över tusen år. Maktpolerna var religionens makt över människors tankar och enväldshärskarnas makt över människors kroppar. Revolutionen var upplysningen.

Under tusen år gick den enda vägen till kunskap genom kyrkan. Och vägen hade ett slut: förr eller senare nådde den vetgirige den punkt där tron tog över. Hit, men inte längre. Gud hade skapat världen och människan, och människans syfte var att lyda Gud, inte att ifrågasätta eller försöka efterlikna honom. De som ändå sökte en egen sanning fick betala dyrt. Giordano Bruno med sitt liv. Galileo med att förneka allt det hans förnuft visste var sant.

Under tusen år vilade också – med enstaka undantag – den världsliga makten i händerna på dem Gud påstods ha valt ut och kyrkan smort att härska. Kungarna uppfattades som både sina länders ägare och personifikationer. Och nationerna var inrättade som en världslig avbild av det himmelrike kyrkan predikade om: överst den allsmäktige guden eller kungen som ensam hade den totala makten över sina undersåtars liv och död, lycka och olycka. Under honom hans rådgivare och hejdukar: ärkeänglarna eller högadeln, och så vidare neråt. Sådan var naturens och världens ordning; den som ifrågasatte eller utmanade den riskerade livet. Och förlorade det nästan alltid.

Först under 1700-talet framträdde den intellektuella strömning som kallas upplysningen och som strävade efter att ersätta den tidigare epokens metafysiska och i grunden religiösa systembyggande med ett tänkande baserat på en systematisk vetenskaplig metod. Upplysningens revolution kan i dag framstå som självklar. Ytterst bestod den av det enda konstaterandet att människor får primär kunskap genom sina sinnen och därefter kan uppnå sekundär kunskap genom att intellektuellt binda samman, analysera och tolka de primära kunskaperna. Men det var den kombinationen av empirism och rationalism som förvandlade världen, och som Kant 1784 definierade som »människans utträde ur självförvållad omynlighet«.

Övertygelsen att enbart observation och rationellt tänkande kunde ge kunskap och förståelse innebar att upplysningen förkastade den tidigare religiösa och politiska dogmatismen och utvecklade en ny människosyn och en ny samhällssyn. Individens styrs av sina sinnesintryck och av sitt tänkande. Följaktligen är det den sociala miljön och erfarenheten som formar människor, och de kan själva påverka och förändra både sig själva och samhället. Utifrån den uppfattningen förkastades tanken på politiskt envælde och i dess ställe satte upplysningen tanken att varje individ har lika värde, samma mänskliga rättigheter och samma rätt att påverka. Politiskt ledde upplysningen till de liberala kraven på åsiktsfrihet, religionsfrihet, yttrandefrihet, ekonomisk frihet och avskaffande av medfödda privilegier.

I Frankrike segrade upplysningens idéer med revolutionen 1789, men förtvinade i skräckvälde och en ny monarkism. I England hade de i praktiken redan på fredlig väg blivit dominerande, och i Amerika kom de att utgöra grunden för de

krav på självständighet som ledde till 1776 års frihetskrig och utropandet av Förenta staterna.

Upplysningens innebörd

Genom upplysningens filosofiska revolution påbörjades övergången från en trosbaserad världssyn till en förnuftsbaserad under 1700-talet och fullbordades under 1800-talet. I upplysningens spår följde en explosionsartad utveckling inom naturvetenskaperna och teknologin; de tekniska landvinningarna omsattes i praktiska tillämpningar och startade på så sätt den industriella revolution som ledde till en tidigare otänkbar välståndökning. Samtidigt gjorde den ekonomiska och politiska friheten både att allt fler människor fick del av utvecklingen och att samhällsförändringarna blev allt snabbare. Under det

religiöst metafysiska enväldsstyrets tid i Europa, från det romerska riket fram till sjuttonhundratalet, utvecklades transportväsendet från häst och vagn och segelfartyg till – häst och vagn och segelfartyg till – häst och vagn och segelfartyg till – blodiglar och örtdekokter till – blodiglar och örtdekokter, ekonomin från jordbruk och hantverk till – jordbruk och hantverk. Under de 200 åren från upplysningens seger till 2000-talets början har transportväsendet fortsatt från

hästar och segelskepp till överljudsflyg och rymdfart, läkekonsten från åderlätning till antibiotika, laserkirurgi och organtransplantationer, ekonomin från jordbruk och hantverk till robotiserade storindustrier, globala datornätverk och informationsöverflöd.

Men lägg märke till att det är en enda utveckling vi talar om, inte flera olika men parallella. Upplysningens nya syn på hur vi når kunskap om världen lyckades bryta den religiösa trosvisshetens stryppgrepp. Det befriade människors tankar. De nya idéer som skapades prövades och omvandlades till ny kunskap. Den nya kunskapen gav upphov till nya metoder att tämja naturen, enklare sätt att skapa nya värden, nya tekniker. Och de nya teknikerna ledde till växande produktion och välstånd. Tankefrihet, handlingsfrihet och ekonomisk frihet är de tre sidorna i samma triangel. Tillsammans utgör de mänsklig frihet och garanterar utveckling, framsteg och välstånd. Modernismens för-grundsgestalter var inte bara filosoferna och författarna, inte bara vetenskapsmännen och uppfinnarna, utan också entreprenörerna och företagsbyggarna. Voltaire, men också Henry Ford. Darwin, men också Dalén. Edison, men också de Laval.

För liksom människor inte är kluvna i kropp och själ utan en enhet som är förnuft och kropp, består inte heller en mänsklig kultur av från varandra skilda delar som utan konsekvenser kan behandlas olika. Människans frihet är förutsättningen för framsteg, för kunskap och för utveckling. Men enbart friheten att tänka räcker inte. Tanke föder handling. Och inte heller friheten att agera är ensam nog. Handling föder konsekvenser – i form av nya möjligheter att utnyttja, nya värden att investera, nya processer att utveckla. Äganderätten och den ekonomiska friheten är lika betydelsefulla för vår civilisation som tankefriheten, yttrandefriheten eller någon annan del av det odelbara som är människans rätt att besluta över sig själv.

Utvecklingens snabbhet har på samma gång skrämmt många av oss och gjort oss fartblinda. Många längtar tillbaka till en värld som de inbillar sig var enklare, mer självklar, med orubbliga sanningar och grundläggande trygghet, men som i verkligheten för de allra flesta bestod av en brutal och hopplös kamp för att överleva. För när man – som många gör – anklagar den moderna världen för att inte alla människor ännu fått del av det välstånd som skapats, glömmar man lätt att världsbefolkningen år 1700 var omkring 700 miljoner människor som alla kunde se fram mot en medellivslängd

»Människans
frihet är
förutsättningen
för framsteg,
för kunskap«

runt 30 år, medan det i samma värld i dag lever omkring 6 miljarder människor som kan vänta sig att leva i mellan 50 och 80 år.

Ser man upplysningen som vattendelaren mellan förmodernismen och modernismen kan man också konstatera att liksom förmodernismens intellektuella projekt var att söka förstå Guds vilja och uppfylla den, blev modernismens projekt att förstå och lära sig behärska en mekanisk, förståbar och visserligen i hög utsträckning okänd verklighet, men en verklighet som var möjlig att lära känna. Tidigare var tro och trosbaserade resonemang redskapen; modernismens redskap blev empirisk kunskap och förnuftstänkande; vetenskap och teknologi; företagande och nyskapande av värden.

Modernismens människa och samhälle

Men upplysningstänkandet ställer krav. Modernismens kärna är en rationalistisk, naturvetenskaplig världsbild där problem löses genom empirisk utforskning, där förnuftet är människans grundläggande redskap för att förstå och besvara de frågor hon ställs inför, och där kunskap, inte tro, önskan, förhoppningar eller värderingar, är det enda avgörande. Sammankopplade med den här inställningen är självklart också två andra betydelsefulla och grundläggande värderingar. Bägge har att göra med synen på människan och vår natur. Modernismens människa är en fri aktör som formar sitt liv och sin värld genom att inhämta kunskap, analysera och handla. Och eftersom människan är en varelse vars natur består av att lära, tänka och påverka, är det också rätt att göra det. Det betyder inte att allt människor gör är rätt, eller att alla konsekvenser av vetenskapliga eller tekniska framsteg är önskvärda, men det betyder att det i grunden är positivt att ägna sig åt vetenskap och teknik och att bemästra naturen.

Men ingenting är givet. För även om modernismen givit människan oerhörda möjligheter och öppnat ändlösa horisonter ställer den också krav som många har svårt att acceptera.

I världen före modernismen gällde eviga sanningar. Från födelsen till döden var människans plats given. En högre makt hade skapat världen och stakat ut tillvarons mål. Människans uppgift var att tro och lyda – och att få sin belöning i paradiset efter döden. Samhällsordningen, den enskildes plats i den och vad hon hade att se fram mot – allt det var på förhand beslutat av en kraft bortom människans förstånd och förmåga att påverka. Tro och lydnad var det som krävdes av individen; uppfylldes det kravet var hon befriad från allt övrigt ansvar.

I modernismens värld finns inga eviga sanningar. Tro och lydnad är inga dygder; tvärtom är det motsatsen som blivit det främsta kravet på individen. Ständig omprövning, egna initiativ, självständigt tänkande och det totala ansvaret för sitt tänkande, sitt agerande och följderna av sina handlingar är vad modernismen kräver av människan.

Är det då konstigt att världen präglas av konflikten mellan modernismen och förmodernismen, mellan upplysningens tänkande och försöken att vrida tiden bakåt och återvända till den tänkta trygghet och stabilitet som fanns i den förmoderna världen?

Konflikten finns mitt ibland oss och har många skepnader. Vi ser den när vi inser att vissa människor uppfattar nya vetenskapliga och tekniska landvinningar som *möjligheter*, medan andra uppfattar dem som *hot*. Är genteknologin bra eller dålig? Den kan leda till stora förändringar, till uppkomsten av nya sjukdomar, till nya livsformer vars effekter vi kanske inte kan förutse. Samtidigt kan den ge oss längre och friskare liv, ge oss möjligheten att göra andra världar beboeliga, ändlöst öka våra möjligheter att bestämma hur vi vill utforma och leva våra liv.

Genteknologin är ett exempel. Det finns otaliga. Rädslan för förändringar leder många människor till att kräva förbud, långtgående regleringar eller en återgång till tidigare epokers livsstilar. Medan andra bejaktar också revolutionerande nya insikter, forskningsfält och teknologier.

Människan är kluven och kanske går den avgörande brottytan mellan förändring och trygghet. I förändringen finns möjligheter, löften och utveckling, men ingen visshet. Medan tryggheten ofta upplevs som just visshet – om hur morgondagen kommer att se ut, om att allt kommer att förbli som det är, om att de villkor man lever under inte plötsligt förändras.

Det är den tryggheten vi med rätt eller orätt inbillar oss fanns under förmodernismens tid. Tryggheten i stillastående och i förvissningen om att den högre makten råder. Och under det senaste århundradet har längtan efter den tryggheten lett många människor att sätta sitt hopp till frälsarläror och nymysticism, till totalitära politiska läror och välfärdsetatisternas löften, till religiös fundamentalism och nymornad nationalism.

I centrum för upplysningstänkandets politiska liberalism står uppfattningen att det är individer, inte kollektiv, som utgör mänskligheten. Ett civiliserat samhälle får inte kränka den enskildes rätt. Ett civiliserat samhälle accepterar alla människors lika värde, lika rättigheter och likvärdiga frihet. Ett civiliserat

samhälle ägnar sig inte åt att reglementera, reglera eller styra sina invånares liv.

»I religionens kärna finns intolerans«

Tro och vetande varandras motsatser

Den humanistiska grundsynen utvecklades som en konsekvens av förkastandet av den trosbaserade världssyn som dominerade före upplysningen. Och här finns inget skäl att undvika klarspråk. Modernismen och humanismen står i diemtral, oförenlig och oförsonlig konflikt med vidskepelse, religiös fundamentalism och politisk såväl som religiös kollektivism.

Tro och vetande är varandras motsatser. Förnuftstänkande och religiös uppenbarelse likaså. Friheten är oförenlig med de strävanden att skapa trygghet som för att kunna lyckas måste reglera, försvåra eller förbjuda människor från att agera i enlighet med sina egna bedömningar, vare sig det nu är inom den vetenskapliga, konstnärliga eller ekonomiska sfären.

Rörelser som hävdar att lagstiftning ska baseras på i vilken mån människor uppfyller en viss sekts tolkning av någon viss, påstått gudomligt inspirerad uppenbarelse är ett hot mot alla människors liv, frihet och rättigheter. Ändå har sådana rörelser i flera länder lyckats erövra den politiska makten och den människosyn de företräder följaktligen blivit uppenbar – i förtryck, förnedring, intolerans och ett desperat försök att tvinga hela befolkningar tillbaka till medeltidens okunnighet, materiella armod och intellektuella stagnation.

Här finns ingen skillnad mellan olika trossystem. I den monoteistiska religionens kärna finns en självklar och ofrånkomlig intolerans. Religionen konstaterar att det finns en enda gud, att guden personifierar det goda i tillvaron och att religionen uttrycker hans vilja. Därmed följer att allt som strider mot religionens påbud är ont. Och följaktligen blir tolerans mot oliktankande detsamma som att acceptera ondskan. Vilken religion tolererar det?

Sanningen är naturligtvis att de sant troende – vilken religion eller sekt de än bekänner sig till – inte tolererar det. Den kristna väckelsefundamentalismen – vare sig den nu är amerikansk eller svensk – kämpar mot yttrandefrihet, sexuell frihet, rasblandning och kvinnors mänskliga rättigheter. Den muslimska fundamentalismen kämpar mot samma företeelser. Modernismens krav på åsiktsfrihet och tolerans säger oss

att vi måste respektera också de religiösa fundamentalisternas rätt till sina övertygelser. Men åsiktsfriheten kräver inte att vi ska hysa någon respekt för *innehållet* i deras övertygelse.

Den religiösa fundamentalismen är ett hot mot mänsklig frihet. Det finns andra. Nationalismen är ett. Klarsynta nationalisterna – som Torbjörn Kastell, aktiv i Sverigedemokraterna – konstaterar att nationalismen är »en holistisk eller kollektivistisk ideologi« som i första hand ser till »nationernas bästa«, inte till individernas. Det är sant.

Kollektivismen leder till förtryck

Ändå är förmodligen inte heller nationalismen det största hotet. Långt mer försåtliga är de locktoner som stiger från välfärdsstatens försvarare. De som säger att de är medvetna om hur mycket positivt som kommit ur modernismen och liberalismen. Hur mycket vi alla tjänat på tankefriheten, åsiktsfriheten, den fria ekonomin och individernas frihet att agera fritt. »Men«, säger de, »vi har ju också sett att det finns nackdelar. Så allt vi vill är att se till att ingen blir lidande.«

Längs den vägen lurar frihetens kvävningssöd. I största välmening.

När idéer inte längre får uttalas och debatteras därför att de kan förefalla stötande för någon finns inte längre någon tankefrihet. När konstnärer inte längre får skapa och visa verk som av någon uppfattas som kränkande finns inte längre någon yttrandefrihet. När människor inte tillåts att fritt röra sig över gränser, starta verksamheter eller besluta över hur de vill förfoga över produkterna av sitt arbete finns ingen handlingsfrihet. Det är ingen slump att så gott som samtliga de stora industrier som växt fram ur enskilda individers uppfinningar och nya idéer skapades och hann växa innan välfärdspolitikens grepp om samhällena hunnit hårdna. Det är ingen slump att olika länder har olika grader av välstånd, innovationer, nyföretagande, framsteg inom forskning och teknologi. Jämför med graden av statlig reglering.

Ändå hävdar både statskontrollanterna och nationalisterna precis som de religiösa fundamentalisterna, rasisterna och alla de andra kollektivistiska lärorens anhängare att det onda i världen är tanken på individens rätt till sig själv, sina egna mål, synsätt och värden, kort sagt till sitt eget liv. Individualismen är problemet. Kan den bara kringskäras, lagstiftas bort eller underkastas de osynliga högre makternas vilja blir allt bra. För det viktiga är inte individernas bästa, utan statens, eller kollektivets, eller gudens, eller nationens, eller rasens, eller någonting annat, vad som helst annat, så länge det bara inte är den enskilda människan. Låt mig betona att det är en artighet mot den här sortens lärar att formulera saken så: jag använder deras egna abstraktioner. Men ärligt talat – vet vi inte allihop att där religionen styrt, där är det i verkligheten prästerna som tolkat och förmedlat gudens vilja som härskat, och ingen har haft möjlighet att ifrågasätta deras tolkning av de gudomliga önskemålen. Och bör vi då inte också ha våra aningar om vilka som kommer att härskas i länder där det som sägs styra är »nationens« vilja, eller »rasens« vilja, eller »naturens« vilja, eller »folkets« vilja? Nationer, religioner, raser eller folk har ingen vilja. Bara individer har en vilja. Politikens stora lögn är just påståendet att det skulle existera någon kollektiv, överställd, abstrakt vilja som står i motsatsställning till individernas och som bör lydas för att den bättre skulle gagna människorna.

Individualismen innebär krav och möjligheter

Men vi människor är individer. Vi föds, lever och dör, och lika lite som vi föds kollektivt eller dör kollektivt kan vi leva kollektivt. Vi önskar ensamma, älskar ensamma, drömmer ensamma, tänker ensamma. Och om vi förvägras rätten att försöka förverkliga våra önskningar, uttrycka vår kärlek, upp-

nå våra drömmar eller ge form åt våra tankar återstår inte mycket av vår mänsklighet.

Är det inte märkligt att så många människor tilltalas av budskapet att världen skulle bli en bättre plats om vi bara förnekade människan?

Den värld som för två hundra år sedan skapades av upplysningens tänkare och revolutionärer är en värld som erbjuder oerhörda möjligheter och ställer stora krav. De flesta bejakar möjligheterna och framför allt det välstånd de skapat. Men

många är rädda för kraven. Ändå kan det ena inte existera utan det andra. Det största av kraven är kravet på människor att leva i frihet. För friheten kan vara tung att bära. Den kräver att vi ansvarar för våra egna handlingar. Att vi står för våra val och tar konsekvenserna. Att vi

accepterar att andra tycker eller tänker annorlunda än vi själva, att de lever annorlunda, klär sig annorlunda, ser annorlunda ut eller målar sina hus i andra färger. Att vi till och med godtar att inte bara våra framgångar utan också våra misslyckanden kan bero på oss själva. Att vi erkänner att nytt kommer att ersätta gammalt, att nya idéer segrar, att förändring är det enda i tillvaron som är konstant. Att vi inser att vår rätt att värna om de traditioner, normer, beteenden och föreställningar som är viktiga för oss inte är större än andras rätt att värna om helt andra alternativ.

Vad upplysningen ytterst innebar var insikten att människan är en materiell varelse där tanke och handling, kropp och själ, känsla och uttryck bara är aspekter på samma odelbara individ. Ska upplysningens frigörelse, framsteg och humanism kunna försvaras är det friheten som måste försvaras. Friheten från både politiskt och religiöst tyranni. Tankens frihet. Forskningens frihet. Konstnärernas och skaparnas frihet. Kvinnors och mäns frihet att besluta över sig själva, sina kroppar, handlingar och liv. Och i lika hög grad den ekonomiska friheten, som innebär att människor själva utan att bli bestulna på frukten av sitt arbete får välja hur de vill inrätta sin tillvaro.

Den största lögnen i den offentliga debatten är den som säger att tanken på ekonomins frihet »bara gynnar de rika« eller »bara är krass materialism«. Var och en av oss strävar efter att leva ett gott liv. Men vad som är livets goda skiljer sig åt från människa till människa, och bara individen själv kan veta vilka mål som är viktigast för henne själv. Ett fåtal av oss vill samla rikedomar på hög. De flesta strävar efter helt andra värden: tid till eftertanke, upplevelser av konst och natur, resor och rekreation, ett intressant arbete som egenvärde eller en tryggad ålderdom, en bra start för barnen eller ett värdigt slut för de gamla.

Vad vi än strävar efter arbetar vi alla för att förverkliga våra förhoppningar och drömmar. Det fria samhället och den fria ekonomin ger oss möjligheten att lyckas. Vi satsar en del av vår oersättliga livstid på att tjäna ihop till det som behövs för att förverkliga det liv vi vill leva: *det* är den individuella, personliga innebörden i en fri ekonomi. Och den som hindrar oss från att skapa, eller tar ifrån oss de värden vi skapar genom vårt arbete, stjälar inte bara våra pengar och vår tid utan våra drömmar.

JOHN -HENRI HOLMBERG är förlagsman och litteraturvetare. Tidigare har han varit redaktör för bl a *Gaudemus*, *Medborgaren* och *Fri Ekonomi*. Han är även litteraturkritiker och har författat flera litteraturoversiktliga verk om bland annat fantasy, thrillers och science fiction, liksom den liberala debattboken *Befria människan*. Denna artikel har tidigare publicerats i debattskriften *Sådan är kapitalismen!* som kan beställas från Frihetsfrontens förlag: www.frihetsfronten.se.

Definition av staten och samhället

Orden »stat« och »samhälle« används ofta synonymt, inte minst inom politik och politisk debatt. Men syftar egentligen på två distinkt olika saker, som inte nödvändigtvis är överlappande.

Två av de viktigaste begrepp som används i diskussioner om frihet är »staten« och »samhället«, men det är ofta långt ifrån självklart vad som menas med dem. Delar av denna begreppsförvirring härstammar från att definitionerna kan variera dramatiskt med talarens teoretiska uppfattning. Nästan alla individualister är överens om att det finns en åtskillnad mellan stat och samhälle. Men exakt var denna gräns ska dras debatteras flitigt, åtminstone sedan den engelske klassiske liberalen John Lockes verk på 1600-talet.

Den tyska 1800- och 1900-tals sociologen Franz Oppenheimer förde fram sin analys av dessa nyckelbegrepp i sitt klassiska verk *The State*. Oppenheimer definierade staten som följer:

I mean by it that summation of privileges and dominating positions which are brought into being by extra-economic power. [...] I mean by Society, the totality of concepts of all purely natural relations and institutions between man and man [...]

Han kontrasterade vad han nämner som »de politiska medlen« med »de ekonomiska medlen« att skaffa rikedom eller makt. *Staten* använder de politiska medlen – med andra ord, våld – att plundra och exploatera *samhället*, som använder de ekonomiska medlen – med andra ord, samverkan. Alltså blir staten samhällets fiende.

Den amerikanske 1900-talsindividualisten Albert Jay Nock var en av många amerikanska efterföljare till Oppenheimers lära. Han fångade sin mentors inställning i boken *Our Enemy the State*. Nock skrev: »Taking the State wherever found, striking into its history at any point, one sees no way to differentiate the activities of its founders, administrators, and beneficiaries from those of a professional-criminal class«².

Här introducerar dock Nock ett tredje begrepp i frihetsdiskussionen; »regeringen« [från engelskans *government*, reds anm]. Nocks regering är en förrättning som skyddar individuella rättigheter inom samhället företrädesvis i utbyte mot en »avgift«, som till exempel upptas genom överkomlig grad av beskattning. Nock kunde dock inte helt särskilja mellan regeringen och staten: den icke-etatistiska filosofen Ayn Rand anammade också tanken om en begränsad regering som skulle fungera som en nattväktare, som inte alltför påflugit skyddar kundernas person och egendom. Oppenheimer lämnade faktiskt dörren öppen för en specifik funktion som regering, när han i slutet på introduktionen till *The State* deklarerade: »Others may call any form of leadership and government or some other ideal the »State.« That is a matter of personal style«.

Den nutida filosofen Tibor Machan [tidigare publicerad i bland annat Libertarianskt Forum nr 2, reds anm] erbjöd en definitionsmissig åtskillnad mellan staten och en funktion kallad regering. Staten är en över tid fortlöpande instans med lagmässigt anspråk på territoriell suveränitet. Regeringen är den makt som utför statens dekret. Alltså kan regeringen förändras från republikansk till demokratisk, men staten är densamma. Oavsett om Reagan eller Clinton innehar positionen

i Vita huset skulle de båda representera samma stat, som får sin legitimitet från den amerikanska revolutionen och ratificeringen av konstitutionen.

Mer radikala röster inom den individualistiska traditionen, sådana som till exempel Murray Rothbard [se bland annat Libertarianskt Forum nr 2, reds anm], gjorde inte en sådan åtskillnad mellan stat och regering. Eller, i den utsträckning de såg begreppen som tekniskt separata entiteter, så skulle dessa individualistiska anarkister symboliskt avfärda båda som allomfattande. De ställde en efterhängsen fråga: hur kan någon förrättning eller institution rättmätigen göra anspråk på monopol på att leverera »en tjänst« till kunder som inte önskar prenumerera på den? Om regeringen ordnar med en tjänst, som en nattväktare, kan du välja en annan leverantör?

Diskussionen om individuell frihet återkommer ofrånkomligen till hur nyckelbegreppen stat, samhälle och regering definieras. Och om man fullfölja definitionerna av dessa begrepp är det en sak som snart blir uppenbar. De är mer än beroende på personlig uppfattning, som Oppenheimer föreslog: de involverar djupa ideologiska och historiska meningskiljaktigheter med lika grundläggande svårigheter.

Vilken är statens natur?

När man talar om »staten« talar man om en abstraktion och man bör inte göra något alltför konkret av den. Det analytiska angreppssätt som traditionellt använts av klassiska liberaler kallas metodologisk individualism. Detta angreppssätt hävdar att endast individer existerar och att de

samhälleliga institutionerna – som familjen, kyrkan och staten – alla kommer från och kan analyseras i form av individer som interagerar med varandra inom dessa specifika institutionella ramar. Alltså består staten av en grupp (eller flera grupper) av individer som arbetar enligt specifika regler inom detta specifika institutionella ramverk.

Man kan kort säga att staten inte är en fysisk enhet som existerar oberoende av omvärlden. Det är en abstraktion som har framträtt många gånger och i många former genom den mänskliga historien. Ibland har den blivit framförd som idealuttryck för samhället, som i Platons *Republiken*. I andra fall har den blivit utdömd som en brutal parasit som rider på samhällets rygg, som i Rothbards *For a New Liberty*. Med en spridning i attityder är utmaningen för politiska tänkare att urskilja minsta gemensamma nämnare för alla stater för att få fram en definition av staten.

Historiskt har politiska tänkare, när de har försökt finna statens grundläggande natur och om den har legitimitet, alltid sökt svaren i ursprunget för denna institution. I allmänhet finns fyra grundläggande men ganska överlappande teorier till statens ursprung. Varje teori för med sig olika dilemman för statens relation till samhället. Den första teorin är den övernaturliga, som hävdar att staten, eller åtminstone en specifik herre, finns av Guds vilja. Denna teori leder till teokrati och kungars gudomliga rätt. Enligt denna är samhällets medlemmar – som företrädesvis fått sin roll av Gud – skyldiga till ett visst mått av lydnad även till en förtryckande stat.

En annan teori försöker finna grund till staten i mer naturalistiska termer. Den hävdar att staten – liksom familjen – är en näst intill spontan institution som naturligt framkommit av gemensam handling. Eftersom individer och deras egendom kräver skydd, skapas en övergripande institution att agera polis och sista förhandlingspart vid tvister. Enligt denna teori finns inte nödvändigtvis en klar skiljelinje mellan stat och samhälle, vilka är ett gemensamt företag.

De tredje och fjärde teorierna står i konflikt till varandra. Den tredje hävdar att staten uppträder till följd av stridigheter

»När man talar om »staten« talar man om en abstraktion«

inom samhället. Karl Marx populariserade detta synsätt genom att analysera staten som en förrättning bestående av klasskrigföring, genom vilken kapitalisterna kontrollerar arbetarna. För Marx och hans tro på oundviklig klasskonflikt, är staten ett uttryck för och beskyddare av ett segment av samhället på bekostnad av ett annat segment.³

Den fjärde teorin fokuserar på externa konflikter och hävdar att staten uppkom genom att en stam erövrade en annan stam.

Inom den klassiska liberalismen har två teorier om statens uppkomst varit dominerande: den naturalistiska teorin enligt vilken staten utvecklas ur samhället; och teorin om extern konflikt, där staten kan anses vara ett ständigt pågående krig mot samhället fört av en viss grupp.

Den senare kallas statens samtyckesteori [på engelska *consent theory*, reds anm]. Den senare är känd som den statliga erövringsteorin [på engelska *conquest theory*, reds anm]. Dessa är inte endast historiska antaganden. De är analytiska angreppssätt avsedda att ifrågasätta eller bekräfta om staten kan hävdas ha legitimitet. Om staten i grund och botten kräver masskränkning av mänskliga rättigheter är det mycket svårare att etiskt rättfärdiga staten som institution än om den uppkom genom massamtycke.

Med andra ord handlar den följande diskussionen inte bara om statens historiska ursprung, utan också om dess möjliga etiska grunder.

Samtyckesteorin

John Lockes *Två avhandlingar om styrelseskicket* är av historisk vikt i individualismens historia.⁴ I hans *Andra avhandlingen om styrelseskicket*, som Karen Vaughn påpekar, »argumenterar Locke för individens naturliga rättigheter, begränsad regering uppbyggen av de styrdas samtycke, delad makt inom regeringen, och på ett radikalt sätt, rätten att avsätta en härskare som inte håller sin del av samhällskontraktet.»⁵ *Andra avhandlingen om styrelseskicket*, som starkt påverkat både de franska och amerikanska revolutionerna, är fortfarande hörnstenen i samtyckesteorin inom den klassiska liberalismen.

Locke ansåg att Gud gett världen till människorna till deras eget nyttjande och han rättfärdigade privat egendom – tillägnet av allmän egendom för personligt nyttjande – genom att hävda att varje människa har rätten till sin egen person. Baserat på självägande, argumenterade Locke:

»The Labour of his body, and the work of his hands, we may say, are properly his. Whatsoever then he removes out of the state that nature hath provide, and left it in, he hath mixed his labour with, and joyned to it something that is his own, and thereby makes it his property.»⁶

Behovet att skydda ägande av »liv, frihet och egendom« fick människan att skapa en sorts regering.⁷ Med andra ord uppkom institutionen som ett skydd mot de konflikter som naturligt uppkommer när individer samlar egendom i en värld av knappa resurser. Den uppkom genom ett uttryckligt kontrakt genom vilket människor till staten avsåg sig rätten att döma i dispyter. Som sin del av samhällskontraktet garanterade staten eller regeringen att styra för att skydda och säkra människors anspråk på sin egendom. Till exempel var den förpliktad att reglera egendom för att skydda den, exempelvis genom lagstiftad arvsrätt. Alltså kan förekomsten av privat egendom sägas vara orsak till den lockeanska staten, eller regeringen.

I *Andra avhandlingen om styrelseskicket* försökte Locke gå till angrepp mot den engelske 1600-talsfilosofen Thomas Hobbes argument för att staten, eller samväldet, uppkom ge-

nom så kallade »ömsesidiga avtal« [från engelskans *mutual covenants*, reds anm] för att stävja människans naturliga benägenhet till konstant krigsföring. Locke kritiserade speciellt Hobbes påstående att de fria människornas initiala samtycke till staten kunde binda även deras barn och kommande generationer till denna stat. Istället utvecklade Locke en doktrin om tyst medgivande, vilken binder även de som inte direkt givit sitt samtycke till regeringen. Detta innebär att varje person som lever i en gemenskap eller ett samhälle och accepterar dess fördelar anses tyst samtycka till de regler samhället styrs av.

Att ta tillbaka ett sådant tyst medgivande var alltid möjligt. En människa kunde avstå ifrån sin egendom (härmed menas den egendom som inte innebär liv eller frihet) och lämna samhället, alltså att återgå till en naturtillståndsrelation till sin egendom. Men så länge du bor på mark över vilken regeringens rättsskipning råder tolkas detta som att du tyst samtycker till jurisdiktionen. När allt kommer kring, skulle Locke hävda,

det värde varje egendom du ärvt har, kommer från den regering som har skyddat rikedom och reglerat överföringen av den till dig. Ett liknande argument kan anslås gällande ackumulerad rikedom genom kontrakt: dina kontrakt är giltiga endast tack vare de regleringar regeringen efterser.

Locke ansåg att ett civiliserat och tillfredsställande samhälle inte kan existera utan en regering att döma i konflikter och sörja för egendomens legala kontext. Endast när regeringen slutat fullgöra sin del av samhällskontraktet får medborgarna göra uppror mot den. Annars är regeringen (eller staten) och samhället förbundna i ett samarbetsprojekt.

Det är omtvistat huruvida Locke verkligen ansåg att en ursprunglig regering skapats genom uttryckligt medgivande av varje människa inom det område den gör rättsskipningsanspråk på. Det är dock klart att Locke använde samhällskontraktet som ett analytiskt verktyg för att utrona under vilka omständigheter en civil regering kan rättfärdigas. Hans teori kan kritiseras eller biträdas på endera nivå.

Erövringsteorin

Erövringsteorin står i skarp kontrast mot den lockeanska modellen och försöker grunda staten i historiska fakta snarare än politiska hypoteser. Ett vanligt antagande inom erövringsteorin är: ursprungligen fanns jordbrukande stammar som etablerade sig i vissa specifika områden, där de blev beroende av marken. Kringströvande nomader, som kanske var herdor, förde krig mot de mer stillasittande stammarna för att kunna dra ekonomiska fördelar av dem. Först mördade och skövlade nomaderna, men de kom sedan underfund med att det var i deras långsiktigt ekonomiska intresse att istället förslava och ta ut skatt av den erövrade populationen. Detta används som den fundamentala modellen för hur staten uppkom.

De mer extrema versionerna av erövringsteorin drar slutsatsen att alla stater – det vill säga staten – uppkommit genom konflikt, inte samtycke. Mer moderata inriktningar av teorin hävdar att krigsföring spelar en grundläggande roll i statens uppkomst och fortsatta styrka. Men krig är inte den enda faktorn. Det är en nödvändig men inte tillräcklig omständighet för uppkomsten av staten. Andra villkor – som till exempel varför erövrade folk inte kunnat fly – måste specificeras.

Albert Jay Nock försvarar i sin bok *Our Enemy the State* erövringsteorin på historisk grund. Murray Rothbard för i *For a New Liberty* fram en vidareutvecklad version av teorin, vilken hävdar att vissa stater kan ha uppkommit på ett annat sätt, men att erövringsteorin visar på normalfallet för statens uppkomst. Alltså är staten, i grunden, aldrig tänkt att upprätthålla rättvisa, äganderätt eller fred. Motivet bakom staten

»staten är i grunden aldrig tänkt att upprätthålla rättvisa, äganderätt eller fred«

var och är önskan att etablera en suveränitet och ernå rikedom genom våld. Varje fördel en stat tillhandahåller är perifer och ovidkommande – och ligger inte i dess natur.

Både Nock och Rothbard litade till stor del till Franz Oppenheimer när de argumenterade för erövringsteorin. Oppenheimer argumenterade för vad han kallade »människans ekonomiska impuls«. Han ansåg att materiella behov är människans huvudsakliga drivkraft och att framsteg vinnas genom ekonomiska medel, inte politiska.

Oppenheimer fann statens ursprung i »människans ekonomiska impuls« – eller snarare, inom de människor som önskar tillfredsställa denna impuls genom politiska medel. Han ställde upp sex stadier genom vilka en erövrande grupp typiskt passerar för att bli en stat. Först plundrar en krigförande grupp en annan, mer sårbar, grupp. Därefter slutar den erövrade gruppen att göra aktivt motstånd. Som en följd av detta tillförsäkras sig plundrarna endast överskottet och låter roven leva och ha tillräckligt med föda för att produktionen av rikedom ska kunna upprätthållas. De två grupperna tillstår här gemensamma intressen, som till exempel att skydda skörden från en tredje stam. I tredje stadiet erbjuder den erövrade stammen skatt till plundrarna och avlägsnar därmed behovet av direkt våld. Det fjärde stadiet innebär att de två grupperna förenas på samma territorium. I det femte stadiet antar sig den erövrande gruppen rätten att döma tvister.

Oppenheimer beskrev det sista stadiet, i vilket båda grupperna anammar en »vana av styre«:

The two groups, separated to begin with, and then united on one territory, are at first merely laid alongside one another, then are scattered through one another [...] soon the bonds of relations united the upper and lower strata.

Med andra ord har staten, som har sitt ursprung i externa erövringar, utvecklats till att bli en evig intern kamp om vilken grupp – eller samling grupper – som använder de politiska medlen för att tillförsäkra sig rikedom och makt på bekostnad av dem som arbetar. Staten uppstår och upprätthåller sig själv som samhällets fiende.

Även om erövringsteorin har långt större historisk giltighet än samtyckesteorin, fortgår debatten om vilken påverkan statens ursprung har på dagens staters legitimitet.

Slutsats

I den minst begränsade betydelsen upprätthåller den klassiska liberalismen individens rätt att agera på ett sätt som bibehåller liv och lycka. Den klassiska liberalismens huvudsakliga fokus har varit dess motstånd mot att staten eller regeringen kontrollerar människors fredliga och frivilliga sysselsättningar. Libertariansk teori – som kan ses som en underkategori eller medresenär till klassisk liberalism – ser det politiska tänkandets historia som en kamp mellan individuella rättigheter och statlig kontroll. Självfallet innebär individens samtycke ett slut på kampen.

Frågan blir då: vad gör staten med en fredlig individ som motsätter sig dess anspråk på rättsskipning över hans eller hennes egendom eller person? Locke skulle be individen flytta. Andra skulle hävda att genom att ge staten sådan territoriell jurisdiktion ger man den egentligen ägandet av marken. Individen som givits äganderätten av regeringen får gratis hyra i utbyte mot lydnad. De ifrågasätter hur staten kan få sådan monopoljurisdiktion endast i utbyte mot tjänsten att skydda egendom. När allt kommer kring får en läkare inte monopolanspråk på din kropp om han räddar ditt liv.

Svaren kan mycket väl ligga i hur frågan ställs. Men å andra sidan är en stor del av att uttrycka sig rätt, att använda ord som stat och samhälle på ett klart definierat och precist sätt.

WENDY McELROY är författare, föreläsare och frilansskribent inom individualist-anarkism och individualistfeminism.

Noter

- [1] Franz Oppenheimer, *The State*, New York: Free Life Editions, 1975. Alla citat av Oppenheimer kommer från detta verk.
- [2] Citerad i C Hamiltons introduktion till Oppenheimers *The State*. New York: Free Life Editions, 1975, sidan xii.
- [3] Oppenheimers åsikt kan likna Marx', men det finns åtminstone två stora skillnader. 1) Han slår fast att, oavsett hur staten må förändras, är dess *ursprung* i extern konflikt, inte en intern dito. 2) Han definierar de två klasserna helt och hållet som två separata entiteter – de som använder politiska medel (staten) och de som använder ekonomiska medel (samhället) och alltså undanröjer grunderna för konflikt inom samhället. Staten är en påtvingad kostnad på Samhället, inte ett ofrånkomligt resultat av intern konflikt.
- [4] Den exakta rubriken varierar delvis beroende på utgåva, till exempel *Two Treatises of Government* (1960, red Peter Laslett). Jag har använt den rubrik som används av elfte utgåvan av *Encyclopedia Britannica*. Lockes »Första avhandling« bortser man vanligen ifrån. Detta verk är ett svar till Sir Robert Filmer's *Patriarchia*, ett försvar för kungens gudomliga rätt.
- [5] Karen I Vaughn, »John Locke's Theory of Property: Problems of Interpretation« i *Literature of Liberty*, Vol III, No I, våren 1980, sidan 5.
- [6] Peter Laslett, red *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press, 1960, sidan 305-306. Lockes teori om självägande villkorades av Guds överordnade anspråk till en människas kropp. Han avfärdade alltså rätten till självmord som orättmätigt tillskansande av Guds egendom.
- [7] Med »regering« [från engelskans *government*, reds anm] verkar Locke mena en stat överensstämmande med Machans definition. Trots att Locke kräver att varje generation »skriver under«, behåller regeringen den mark som lämnas av dem som inte »skriver under«.

Den fria marknadens moral

Staten står ofta som garant för mångfald och valfrihet, mot marknadens diktatur och monopolism. Den fria marknaden, hävdas det, löper amok om den inte ges klara regler och begränsningar. Men detta uttalande är svårt att belägga i fakta. Snarare är förhållandet tvärtom, där staten och politiker är bovarna och marknaden är räddningen.

Sanna förespråkare av den fria marknaden hävdar att människor ska tillåtas att leva sina liv som de önskar, så länge de låter andra göra samma sak. Skeptikern hävdar att »Det är omöjligt! Det fria samhället är beroende av att alla är goda. Detta är endast en fantasi!« Men vad som egentligen är en fantasi är att tro på politikernas godhet.

Förespråkare av den fria marknaden inser att människor har såväl goda som dåliga sidor. Det farliga är när människor har makt att påtvinga andra sin vilja. Att göra goda saker för människor kräver inte att man nyttjar offensivt våld. Att göra dåliga eller onda saker gör det däremot. Ett sant fritt samhälle är inte perfekt, men att begränsa makten begränsar den skada människor kan åsamka andra i stor skala genom politik.

Att tro på statens godhet implicerar att politiker är goda. Prova denna fantasi genom att ställa följande frågor:

1. Tror du på de vallöften politiker utställer?
2. Vem tror du sannolikt får folkets stöd, en politiker som lurar och ljuger eller en politiker som alltid talar sanning?
3. Har politiker bättre eller sämre moral än du?

Jag har frågat mina studenter samma frågor i dussintals enkätundersökningar. Svaret är varje gång en näst intill enhälligt uttryckt åsikt att:

1. politiker inte är trovärdiga
2. ärliga människor vanligtvis inte har någon chans inom politiken

3. politiker är vanligtvis korrupta och har få eller inga moraliska spärar

Sedan frågar jag samma grupp studenter om de litar på staten och om staten kan förbättra samhället i moralisk bemärkelse. De flesta svarar »Ja!« och beskriver ett antal lagar de önskar att staten antar.

Kungars gudomliga rätt

Det här är politisk schizofreni – det sunda förnuftets sjukdom. Människor gör hela tiden denna åtskillnad mellan vad de anser om staten och vad de anser om de politiker som utgör staten. Kanske visar detta på effektiviteten i statens inflytande genom skolor, media och de många förmaningar till patriotism.

Väljaren är inte så annorlunda jämfört med den misshandlade kvinnan, som vill tro på ett ideal trots oändliga svek och slag. Väljaren fortsätter att återvända till »incidenten« i vallokalen precis som den kuvade kvinnan återvänder till sin misshandlare i evig självförsakelse.

Folk fascineras ofta av idén att staten är en sorts gud: allestädes närvarande, allvetande och allsmäktig. Om man sätter några hundra av de tarvligaste politikerna i en slags lagstiftande församling anser man ofta ha funnit den magiska formeln för en »civil gud«.

Ja, väljare kallar med jämna mellanrum på staten på samma sätt som vissa religiösa människor ber. När de har fruktan, när de har behov eller när de vill ha utmärkelser vädjar väljarna till politiker att uppfylla deras önskningar om omedelbar och brutal, inte spirituell, våldsverkan mot deras grannar. Istället för kors, hyllningssånger, präster, bud, tionden och lydnad offerar den medborgerlige troende livet för flaggor, nationalsånger, politiker, författningar, skatter och värnplikt.

Källan till detta utbredda berättigande av staten brukade kallas Kungars gudomliga rätt. Kungen krävde rätten att styra genom att vinna krig – vilka, som det hävdades, måste ha varit bistådda en gudomlig hand. Alltså tog sig kungen den totala makten över liv, frihet och egendom för varje undersåte i riket. Denna överordnade ställning i livet för de kungliga är en föreställning som än idag förstärks av ohygglig tradition och de flesta söta Disneyfilmer.

I de flesta av de animerade Disneyfilmerna försöker någon få, eller återfå, sin position som kung eller drottning eller prins eller prinsessa med rätten att regera över alla andra i kungariket. Det är en fantasi som berättas av varje generation alltsedan man började berätta historier.

Majoritetens gudomliga rätt

Amerikaner i Hawaii firar två helgdagar inom loppet om bara några veckor. Den första, Independence day, ihågkommer striden för frihet från England och den andra, Kamehameha Day, ihågkommer det med våld upprättade enandet av de hawaiianska öarna av Kamehameha den »store«, en man som mördade tusentals öbor för att få alla under hans kontroll.

Det finns ingen konsekvens i dessa hågkomster – förutom seger. Döda en person och du är en mördare. Döda tusentals och du blir en hjälte med ditt namn graverat på byggnader och idoliserad av generationer skolbarn – så länge du bara segrar i strid!

När monarkierna gav vika fann politikerna ett nytt berättigande för makten: majoritetens gudomliga rätt. I vanliga fall skulle folk inte anse att det är rätt att döda, stjäla, ljuga, ha begärelse eller förslava. Men under majoritetens mantel har politik blivit ett slags renande ritual. Med majoritetens samtycke, oavsett hur det framkommit, höjs till och med de värsta

av oss i status och ges makten att döda, stjäla, ljuga, ha begärelse och förslava med straffrihet. Och de kan till och med känna sig nöjda med det.

Frimarknadsvänner motsätter sig detta. En sund moral härleds inte från ett antal röster mer än den kommer från att segra i ett krig.

Minimal, neutral stat

Thomas Jefferson hävdade en gång »That government is best which governs least«. Som en av USAs grundlagsfäder trodde han på en minimal, neutral stat, som främst begränsades till att handha skydd för individuell frihet genom polis, domstolar och försvar. En sådan stat skulle inte ge några privilegier till någon. Idéerna belystes på ett fantastiskt sätt av Milton, Rose och David Friedman.

Etatister har i stället sin vision om hur samhället ska se ut och deras ansträngningar syftar till att med våld få folk att passa i det. Frimarknadsvänner, å andra sidan, ser frivilligt handlande och valfrihet som drivkraften, med marknadsaktion som en upptäckandeprocess – miljarder innovativa människor arbetar på de nästa stegen mot att förbättra sina liv.

Detta är inte en radikal ny idé. Det är en logisk idé som har förföljt maktivrare genom historien. Denna laissez-faire-filosofi har djupa rötter bland klassiska liberaler i Europa liksom inom 2500 års idéutveckling i Asien. Lao Tzu, grundaren av Taoism, motsatte sig den förtryckande staten och hävdade att det bästa sta-ten kunde göra var ingenting. Detta beskrevs i boken *Lao Tzu*:

(17) The best rulers are those whose existence is merely known by the people.

(37) Tao invariably takes no action, and yet there is nothing left undone. If kings and barons can keep it, all things will transform spontaneously.

(57) Administer the empire by engaging in no activity.

How do I know that this should be so?

Through this:

The more taboos and prohibitions there are in the world, the poorer the people will be...

The more laws and orders are made prominent, the more thieves and robbers there will be,

Therefore the sage says:

I take no action and the people of themselves are transformed.

Ju fler lagar, desto fler tjuvar och banditer? Jepp. För varje regel som står i vägen för frihet finns möjligheten för någon tjänsteman eller befattningshavare att sälja en tjänst. Tjänsten kan vara att undanta ett hinder eller att placera ut hinder för en konkurrent.

»till och med de värsta av oss ges makten att döda, stjäla, ljuga och förslava«

Robin Hood vs Sheriffen av Nottingham

Men detta är inte vad staten lär ut i sina skolor. Statliga skolor lär snarare ut att staten agerar som Robin Hood, hjälten i de engelska balladerna, som tar från de rika och ger till de fattiga.

Jag frågar mina studenter »Vem har mer makt, de rika eller de fattiga?«. De svarar förstas att de rika har mer makt. Så om de rika har mer makt, är det troligt att de använder denna makt för att ge upp sin rikedom? Om de verkligen ville

avstå ifrån sin rikedom så behöver de inte staten att göra det för dem. De kunde bara göra det.

Men, frimarknadsvänner misstänker att de verkliga förmånstagarna till statens ingripande är de med makt. Den mäktiga eliten förevigar Robin-Hood-myten för att åtnjuta allmänhetens förtroende för deras officiella rån. Prins John och sheriffen av Nottingham är de egentliga bovorna i Robin Hood; auktoritärer som använder statens makt för att stjäla

både från de rika (det vill säga Robin av Locksley) och fattiga för att berika sig själva.

Jag frågar mina studenter hur mycket pengar som stulits från dem under hela deras livstid. De säger att kanske ett par tusen dollar har stulits från hela klassen under deras livstid. »Hur mycket av det har myndigheterna lyckats ta tillbaka åt er?« De brukar skratta och svara att myndigheterna inte lyckats ta tillbaka nästan något av detta, trots att sådan hjälp sägs vara statens huvudsakliga funktion.

Sedan frågar jag dem hur mycket av statens utgifter som är bortkastade. I genomsnitt uppskattar studenterna att 50 procent av statens utgifter är bortkastade. Jag ber dem räkna ut hur mycket pengar de förväntas tjäna när de börjar arbeta. Jag ber dem också skatta hur mycket staten kommer att ta ifrån dem i skatt.

Slutligen ber jag dem att räkna ut hur stor del av deras egna pengar som i statens budget är bortkastade under ett vanligt arbetsår. Vid denna tidpunkt inser studenterna att staten kastar bort större delen av deras inkomst under ett enda år än frilansande rånare tar från dem under en livstid.

Hur kommer det sig att folk fortsätter att acceptera ett tillstånd där staten är en institutionaliserad rånare? Är det ett bevis för den effektiva indoktrineringen i statens skolor?

Som nationalekonomen Walter Williams gärna påpekar, är rånaren något ädlare än politikern. När rånaren tagit dina pengar går han sin väg och låter dig vara ifred. När politikern tar dina pengar stannar han kvar för att reglera ditt liv och trötta ut dig med anledningar till varför du ska vara glad åt det.

Ökande bestraffningar

En stolt dansk råkade höra en av mina vänner, Virgis, säga att staten skulle låta honom behålla hans pengar. Dansken skällde ut Virgis; »Du verkar tycka att det är så viktigt att behålla dina pengar. Är inte det väldigt själviskt?«

Virgis svarade: »Mycket mindre själviskt än den man är, som vill ta mina pengar med våld!«

Dansken sa: »Våld? Aldrig!«

Virgis: »Så vad skulle hända den person som vägrar betala skatt?«

Dansken: »Det skulle inte hända.«

Virgis: »Anta att någon verkligen vägrade.«

Dansken: »Han skulle bli arresterad!«

Virgis: »Och om han vägrade låta sig arresteras?«

Dansken: »Då skulle myndigheterna sätta honom i fängelse.«

Virgis: »Hur?«

Dansken: »Tja, de skulle gå hem till honom och ta honom.«

Virgis: »Och om han vägrar?«

Dansken: »Då skulle han åtalas för att våld mot tjänsteman.«

Virgis: »Polisen kommer och tar honom och hans pengar, ändå kallar du honom för våldsman?«

Dansken: »Men han hotar ju polisen.«

Virgis: »Om du kommer hem till mig och tar mina pengar, är jag en våldsman om jag försöker stoppa dig?«

Dansken: »Men polisen är inte som du och jag.«

Virgis: »Så det är okej för polisen att råna mig.«

Dansken: »Det är samhällets beslut, du är en del av samhället.«

Virgis: »Så jag är en våldsman mot mig själv?«

Denna cirkelargumentation skulle fortsätta i evighet för att undvika det uppenbara. Den person som vägrar för mycket blir dödad, så enkelt är det. Ja, varje gång man vägrar följa

ett myndighetsbeslut ökar straffet, tills lagbrytaren inte längre ifrågasätter politikernas befogenhet. Det slutgiltiga straffet för att vägra följa myndighetsbeslut är döden. Det går sällan så långt, för alla är väl medvetna om denna slutliga konsekvens och de har bestämt avrätts ifrån att ens tänka tanken.

Behåller politikerna det slutgiltiga hotet endast för de mest hänsynslösa handlingar, som aggression och våld? Nej. De använder detta hot för vad som faller dem in – vad som anger dem de röster som krävs på deras maktpositioner.

Vissa politiker byter makt mot direkta mutor av olika typer. Men maktens verkliga belöning är kontroll, status och berömmelse. Dessa onaturliga förmåner tillåter politiker att skjuta upp värdefulla utbetalningar långt in i framtiden.

En sjukdom maskerad som sitt eget botemedel

Och vad gör dessa låtsas-altruister med alla dessa skattepengar? Ser de till att göra goda gärningar utan att göra skada? Löser de problem med mat, kläder och husrum för människor som inte själva kan lösa dem på marknaden? Nej, de skapar problem.

När än det finns ett problem i samhället frågar de flesta människor politikerna om en lösning. Och politiska lösningar ökar ofta, snarare än minskar, deras politiska makt.

Istället för att fråga hur staten kan lösa problem, frågar jag om staten i första skedet skapat problemet. Ur mitt perspektiv som frimarknadsekonom beter sig staten som en sjukdom maskerad som sitt eget botemedel.

Om folk inte har råd med de höga priserna på mat och kläder planerar politikerna en välfärdsomfördelning av pengar från de som producerar till de som inte producerar.

Jag frågar mina studenter: »Anta att det finns ett hus ägt av staten, som några människor är tvungna att lägga pengar i från ena sidan medan andra tar pengar från den andra. På vilken sida om huset skulle människor helst vilja stå?«

Mina studenter svarar alltid att folk hellre skulle stå på »uttagsidan«. Så med tiden skulle det bli färre och färre av dem som producerar och sätter in pengar och fler och fler av dem som på andra sidan tar ut pengar. Det produceras mindre och mindre och, slutligen, »får ingen någonting om det inte finns någonting«. Det tar några decennier för denna omvändning av incitament att göra ogjort århundraden av traditionell produktivitet och självständighet, men kollapsen kommer förr eller senare.

Medan de flesta konventionella nationalekonomer fokuserar på omfördelning, fokuserar jag på produktion och orsakerna till höga priser på till exempel mat och kläder. Har staten något att göra med dessa höga priser? En uppenbar orsak till höga priser är beskattning och dyr byråkrati. Men det finns andra orsaker som ofta är osynliga för medelvänsen.

En framträdande orsak är statens valutamonopol. Om du eller jag trycker pengar skulle vi åtalas som falskmyntare, tjuvar som stjälar från andra genom att minska köpkraften hos deras löner, besparingar och pensioner. När staten trycker pengar har det samma effekt, men det kallas inte »falskmynteri«. Det kallas penningpolitik och inflation.

Genom att skapa pengar – pengar som folk måste använda för att de är »lagligt betalningsmedel« – konfiskerar staten i hemlighet en del av medborgarnas rikedom varje år genom att minska köpkraften hos pengarna. Detta är den största anledningen till de stigande priserna. Det är inte endast till myndigheternas förmån, utan tjänar också som fördelning från låginkomsttagare, som lever av löner, besparingar och pensioner, till höginkomsttagare, som har egendom som stiger i värde i inflationstider.

Den största vinnaren av alla vid inflation är staten själv; de använder de nya pengarna till att minska värdet på sin utstående skuld; och det ökar värdet av många statliga egendo-

»Den person
som vägrar
för mycket blir
dödad, så
enkelt är det.«

mar i mark, guld, andra valutor och fordringar. Medan människor måste tjäna mer för att köpa samma antal varor, tar staten större andel i skatt genom skatteklassmygel. Det finns rika och fattiga människor överallt, men det finns ingenstans en fattig stat.

Om en tjuv tog en viss procentsats av allas inkomst i ett land skulle allmänheten bli rejält uppretad. Men när politiker praktiserar exakt samma sak nästan varje år ignoreras det av alla.

Frimarknadsvänner kräver ibland att lagar som reglerar »lagligt betalningsmedel« ska upphävas. När folk tillåts välja fritt söker de efter kvalitet. Detta stämmer för alla varor och tjänster, inklusive pengar. När användare slutar använda instabila valutor till fördel för stabila valutor har konkurrenter starka incitament att sluta inflatera valutorna. Detta händer på den internationella marknaden där fria val av valuta tillåts – och det borde vara tillåtet även på den inhemska marknaden.

Manipulerad kunskap

En mer uppenbar typ av stöld, men på samma sätt helt tolererad, är de jordbruksprogram som höjer priserna på mat och kläder. Miljarder spenderas varje år för att få jordbrukare att sluta producera, att ta mark ur produktionen, att lagra stora överskott utanför marknaden, att förstöra mat och att förbjuda import av mat. Detta har varit rutin i USA i över ett halvsekel, än värre i Europa – och ännu värre i Japan.

Välfärdsprogrammen för de fattiga bleknar därför i jämförelse med de bidrag och subventioner som ges främst till den, inom alla industrialiserade länder förekommande, rika och mäktiga jordbrukssektorn. Att betala bönder för att inte producera mat är inte praktiskt, inte humant och verkligen inte moraliskt. Men dessa subventioner är genomträngande, förutom i Nya Zeeland.

Bönder i Nya Zeeland var tidigare mer subventionerade än inom något annat OECD-land. När de internationella krediterna för Nya Zeeland upphörde 1984 slutade staten i stort sett omedelbart att subventionera jordbruket. Bönderna trodde sig inte klara sig utan subventioner. Men idag finns fler bönder än tidigare, som producerar mer avkastning än någonsin – och man producerar mer mat för konsumtion än tidigare varit möjligt. Idag brukar de jorden på ett smart sätt istället för att bruka den för att få subventioner.

På andra ställen i världen får jordbrukslobbyisterna enorm avkastning på bidrag till politiker och mygel för inflytande i politiken. Avkastningen i form av subventioner är så stor att det är värt att ställa in sig hos en mängd olika partier för att vara säkra på att vara på den vinnande sidan oavsett valutgång. Det finns faktiskt ingen bättre investering i världen än en välplacerad politiker.

Jag brukar fråga mina studenter om de skulle vilja genomföra en enkätundersökning på ett hundratal passerande utanför universitetet. Frågan de ska få svar på är hur många som kan beskriva välfärdsprogrammen för de fattiga och hur många som kan beskriva bidragssystemen för jordbrukare.

En svensk student, Geo Olsson, besvarade utmaningen och genomförde faktiskt undersökningen. Han kom fram till att 100 förbipasserande kände till välfärdssystemen medan endast två kände till något om de jordbruksprogram som gör de fattigas liv än dyrare. Det visade sig att dessa två hade varit studenter vid mina kurser. Utan tvekan skulle undersökningen lett till ett annat svar om den genomförts i en lantlig småstad i Kansas, där nästan alla förväntar sig att tjäna en hacka på jordbruksstöd.

Att kunskapen är så olika är inte en tillfällighet. Välfärdssystemen är *alltid* en del av samhällsvetenskapliga utbildningar i statliga skolor. Men statliga program för att göra mat

och kläder knappa och dyrare är *aldrig* en del av samma utbildning.

»Att betala bönder för att inte producera är inte humant«

Extremerna rik och fattig

Marknadsskeptiker hävdar att staten är nödvändig för att utöva kontroll över giriga affärsmän som vill förgöra sina konkurrenter och roffa åt sig så mycket pengar som möjligt från konsumenterna. Vad som vanligtvis lärs ut i statliga skolor är att fria marknader leder till maktkoncentration i monopol och att staten är beskyddaren mot sådana makter.

Det är sant att giriga affärsmän skulle vilja förgöra sina konkurrenter och utvinna så mycket pengar som möjligt från konsumenterna om de ges chansen. Men den ekonomiska historien visar klart att det är statliga tjänster, inte en fri marknad, som ger giriga affärsmän störst chans att förgöra värdiga konkurrenter.

Statliga licenser, patent, privilegier, tillstånd, skattelättnader, subventioner, regleringsprivilegier, handelshinder och krig har alltid tjänat till att koncentrera monopolistisk makt i ett inflytelserikt fåtals händer. Där statliga tjänster är vanliga är också skillnaden mellan rik och fattig stor. (De som faktiskt skapat sig stor rikedom utan sådana fördelar förtjänar dock sin rikedom eftersom den skapats genom frivilliga transaktioner.)

Staten har genom historien varit en outhärlig tjänare för en mäktig elit. Bakom nästan varje fall av extraordinär rikedom finns politiska tjänster. Och det är dessa politiska tjänster som också skapat varje fall av extrem fattigdom. Det är ett övermått av politiska ingripanden som lamslår innovation och förnyelse, produktion och valfrihet. Politikernas girighet gäller att kontrollera varje mans, kvinnas och barns liv, frihet och egendom i landet. Jag anser att de extrema rikedomarna och den extrema fattigdomen skulle vara långt mindre påtagliga på en fri marknad. Individens rikedom består av valfrihet. Rikedom är valfrihet.

Socialister tror att statens makt kan användas för att skapa gott, om bara rätt person har makten och företräder andras intressen. Det är en förställd ingivelse att söka efter en mänsklig gud när det råder osäkerhet och tvivel. Men det finns ingen »rätt person«.

Denna ingivelse att spela mänsklig gud påminner om JRR Tolkiens *Sagan om ringen*. Varje person som äger maktens ring frestas att använda den för sin egen uppfattning om det goda, men makten korrumpierar och förstör varje bärare av ringen och dem som följer honom. Slutsatsen i Tolkiens berättelse är att invånarna i Midgård endast kan finna räddningen genom att förstöra maktens ring, att kasta den in i Domedagsberget – en glödande vulkan. *Detta* är ett den fria marknadens bud.

Varje år är det någon ny upptäckt av hur den politiska makten missbrukas och politikerna svarar med en lång rad nya regler och reformer. Men oavsett vilka regler de skapar för sig själva kommer de alltid att finna sätt att gå runt dem så länge de har värdefulla tjänster att sälja. Lösningen på maktkorruptionen är den som politiker avskyr att föreslå eller acceptera: en drastisk minskning av deras makt.

Vilka begränsningar?

»Men«, säger skeptikern, »vi behöver politisk makt för många saker som inte kan skapas på marknaden – posttjänster, skolor, allmänna nyttigheter, miljö, domstolar, brandkårer, ambulanstjänster, militärt försvar och stoppskyltar på vägar«.

Oaktat ineffektiviteten och misslyckandena på just dessa områden är det till staten som den »misshandlade« väljaren återkommer. Skeptikerns taktik är att alltid argumentera för

»Staten har varit en tjänare för en mäktig elit«

de svåraste fallen först, för om en endaste av funktionerna »måste« ligga på staten så finns grunden för att rättfärdiga alla statens åtaganden. Statens storlek är då endast upp till tycke och smak.

De flesta frimarknadsvänner antar denna princip om rättfärdigande och accepterar att staten är användbar och nyttig för vissa grundläggande funktioner, men dessa måste begränsas till skydd – inte aggression. Var och en av oss har rätt att skydda oss själva, så vi kan också låta andra skydda oss. Men ingen av oss har rätt att använda offensivt våld mot andra, så ingen av oss har rätt att be någon myndighet att göra detta i vårt namn. Till slut skulle vi kanske kunna komma fram till att marknadens konkurrensincitament också kan förbättra även vårt skydd, med bättre priser, bättre tjänster och mer förnyelse än under statliga monopol.

Frivillighetens fulla möjligheter borde vara öppna för prövning. En stor del av polisen, fängelser och domstolsfunktionerna i USA tillhandahålls av innovativa och kostnadseffektiva företag inom säkerhet, bestraffning och skiljedomsförfarande. Detta sker även för posttjänster, utbildning och brandförsvaret. Om incitament och konsumenters valfrihet är så mäktiga motiverare för att förbättra priser och kvalitet, så borde marknaden tappas på allt som människor verkligen värderar. Ju viktigare tjänsten är, desto viktigare är det att tillåta konkurrens och valfrihet.

Det konventionella svaret är att vissa saker är »allmännyttas« [från engelskans *public good*, reds anm] och borde kunna nyttjas av alla. Argumentet är att marknaden inte kan tillhandahålla allmännyttas eftersom privata aktörer inte kan exkludera de som inte frivilligt betalar, det vill säga så kallade »free riders«. För en konventionell nationalekonom rättfärdig detta free-rider-problem en myriad skatter och statliga monopol.

Dessvärre lider medborgarna stort av detta missförhållande. Det som ska vara allmännyttas blir istället en allmännyttas (jämför engelskans *public bad*, reds anm). Över 40 000 människor dör varje år i USA på dåligt skötta statliga motorvägar. Ändå är det få som ifrågasätter skötseln eftersom vi har blivit vana vid att detta är ett statligt monopol.

Men antag att ett privat transportföretag var ansvarigt för så många dödsfall. Det skulle inte ta lång tid innan ägarna lynchades. Men när statstjänstemän sköter sådana dödliga transportsystem är efter år rycker folk på axlarna eftersom det inte finns något, eller väldigt få, alternativ – alltså liten eller ingen möjlighet att kräva ansvarstagande.

Bristen på möjlighet till ansvarsutkrävande är ett stort problem vad gäller miljöförstöring. Om jag dumpar sopor på dig eller din egendom skulle jag hållas ansvarig för skador och krävas på kompensation. Om jag dumpar på dig eller din egendom genom att skicka soporna genom luften skulle jag ändå hållas ansvarig. Det borde inte finnas något skydd mot detta ansvar genom lagar om begränsat ansvar eller »allmänintresse«.

Vad gäller skydd har vi blivit vana att statens militärtjänst slösar resurser och är ineffektiv – och av en alltför ofta offensiv snarare än defensiv natur. Rudy Rummel pekar i sin bok *Death by Government* på att staten under 1900-talet dödat 170 miljoner människor. 90 % av dessa dödades av sin egen stat – institutioner som förutsätts existera primärt för att skydda medborgarna. Ändå kategoriserar böcker i konventionell nationalekonomi detta blodbad som »allmännyttas« istället för »allmännyttas«.

fortsättning följer i nästa nummer

KEN SCHOOLLAND undervisar i nationalekonomi vid *Hawaii Pacific University* och är styrelsemedlem i *International Society for Individual Liberty*. Han har också skrivit den prisbelönade novellen *The Adventures of Jonathan Gullible: A Free Market Odyssey*, som publicerats på 27 språk.

Det man ser och det man inte ser

fortsättning från föregående nummer

VIII. Maskiner

»Förbannade vare maskinerna! Deras ökande tvång dömer varje år miljoner arbetare till fattigdom, de tar ifrån dem deras jobb, och med jobben lönerna, och med lönerna deras bröd! Förbannade maskiner!«

Det ropet stiger ur fördomar och okunnighet och ekot av det hörs i tidningarna.

Men att förbanna maskinerna är att förbanna människans förnuft.

Det som förbryllar mig är att man kan stöta på någon alls som känner sig väl till mods med en sådan doktrin.

För om detta är sant, vilken är den slutliga, logiska konsekvensen? Det är att aktivitet, välmående, välstånd och lycka bara är möjlig för dumma nationer, intellektuellt statiska, åt vilka Gud inte har givit den fruktansvärda gåvan att tänka, att observera, att planera, uppfinna, uppnå bättre resultat med mindre ansträngning. Tvärtom, trasor, usla hyddor, fattigdom och stagnation är den oundvikliga lotten för varje folk som i järn, eld, vind, elektricitet och magnetism söker och finner kemins och mekanikens lagar – naturlagarna – och i dessa ett tillskott till sina egna krafter. Det är sannerligen tillfälle att instämma med Rousseaus ord: »Varje människa som tänker är ett depraverat djur«.

Men det är inte allt. Alla människor tänker och uppfinnar, från den första till den sista, och i varje ögonblick av sin existens försöker de få naturkrafterna att samarbeta, försöker göra mer med mindre, minska sitt eget eller sina arbetstagares fysiska arbete, för att få största möjliga belöning för minsta möjliga arbete. Om den här doktrinen är sann måste vi därför sluta oss till att hela mänskligheten blir mer och mer dekadent, just på grund av detta intelligenta strävande mot utveckling, som plågar varje medlem av arten.

Vi bör därför statistiskt försöka belägga om invånarna i Lancaster, som flydde från maskinernas Mecka, sökte arbete på Irland där maskiner var okända; eller historiskt belägga att barbariets skugga är tätast i civiliserade epoker, och att civilisation blomstrar i tider av okunnighet och barbari.

Självklart är det något som stör oss i denna anhopning av motsägelser och som visar oss att problemet döljer något faktum som behövs för dess lösning men som inte har förts fram tillräckligt.

Svaret är detta: Under *det man ser* ligger *det man inte ser*. Jag skall försöka förklara det. Min demonstration kan bara bli en upprepning av den förra, för problemet är detsamma.

Människan har en naturlig böjelse att, om hon inte hindras av tvång, köpa där det är bäst, det vill säga det som ger samma resultat för minst arbete, vare sig fyndet kommer från en duktig utländsk producent, eller från en duktig mekanisk producent.

Den teoretiska invändning man reser mot denna böjelse är densamma i båda fallen. I båda fallen förebrår man den för att det uppenbarligen leder till färre jobb. Men den fak-

tiska effekten är inte att det blir färre jobb, utan att människor blir *fria* att syssla med andra jobb.

Och det är därför man i praktiken reser samma hinder – tvång – i båda fallen. Lagstiftaren förbjuder både utländsk och mekanisk konkurrens. För vilket annat sätt finns det att hindra en naturlig mänsklig böjelse än att ta ifrån hennes frihet?

I många länder slår lagstiftaren bara mot den ena formen, och nöjer sig med att klaga över den andra. Det bevisar inget utom att lagstiftaren är inkonsekvent.

Det borde inte förvåna oss. På en falsk väg uppstår det alltid inkonsekvens. Om det inte vore så skulle mänskligheten inte överleva. Vi har aldrig sett, och kommer aldrig att få se, en falsk princip helt och hållet genomförd. Jag har sagt det tidigare: Inkonsekvensen sätter en gräns för det absurda. Jag skulle vilja tillägga: Det är också dess bevis.

Men låt oss återgå till demonstrationen; den blir inte så lång.

Jacques Bonhomme hade två francs som han gav till två arbetare i lön.

Men anta att han uppfinner en sak med rep och vikter som minskar arbetet med hälften.

Han får samma resultat, sparar en franc och avskedar en arbetare.

Han avskedar en arbetare; det är *det man ser*.

Och folk ser bara detta och säger »Se hur fattigdom följer i civilisationens spår, se hur friheten hotar jämlikheten. Det mänskliga förnuftet gör en erövring, och genast störtar ännu en arbetare ner i fattigdomens avgrund. Kanske att Jacques Bonhomme kan fortsätta låta båda arbeta för honom, men han kan inte ge dem mer än tio sous var, för de konkurrerar ju med varandra och erbjuder sina tjänster för mindre och mindre. Det är så de rika blir rikare och de fattiga fattigare. Vi måste göra om samhället.«

En snygg slutsats, och väl värdig den inledande premissen!

Som tur är, är både slutsats och premiss falska, för bakom den halva fenomenet som *man ser* ligger det som *man inte ser*.

Man ser inte den franc som Jacques Bonhomme sparar och de oundvikliga effekterna av sparandet.

Eftersom Jacques Bonhomme tack vare sin uppfinning bara lägger ut en franc på arbetskraft i sökandet efter ett visst mål, så har han alltså en franc över.

Så, om det finns en sysslös arbetare som erbjuder sina tjänster på marknaden finns det någon annanstans en kapitalist som erbjuder den arbetaren en sysslös franc. De två elementen möts och kombineras.

Och det är klart som dagen att i förhållandet mellan utbud och efterfrågan på arbete, och mellan utbud och efterfrågan på löner har ingenting ändrats.

Uppfinningen och arbetaren, avlönad med den första francen, gör arbetet som tidigare utfördes av två man.

Den andra arbetaren, avlönad med den andra francen, gör något annat arbete.

Vad har ändrats i världen? Man gör ytterligare en nationell vinst. Uppfinningen är med andra ord en gratis erövring, en gratis vinst för mänskligheten.

Från den form jag har givit min framställning skulle vi kunna dra följande slutsats:

»Det är kapitalisten som får hela vinsten som kommer av nya maskiner. Arbetarklassen, även om den bara lider av dem tillfälligt, får i alla fall aldrig del av vinsten, efter det enligt vad ni säger omfördelar arbetet, visserligen utan att minska det men också utan att öka det.«

Det ligger inte inom ramen för den här essän att besvara alla invändningar. Dess syfte är bara att bekämpa en utsliten fördom som är mycket farlig och mycket vanlig. Jag vill bevisa att en ny maskin, när den friställer ett visst antal arbetare,

också oundvikligen frigör de pengar som avlönar dem. De här arbetarna och de här pengarna möts till slut för att producera något som inte gick att producera förut, före uppfinningen. Härav följer att slutresultatet av uppfinningen är en ökning i vinst, för samma mängd arbete.

Vem får del i vinstökningen?

Först och främst kapitalisten, uppfinnaren, den först som med framgång använder sig av maskinen, och det är belöningen för hans intelligens och hans mod. I det här fallet som vi just sett sparar han pengar på produktionskostnaden, som, oavsett hur de spenderas (för det görs de alltid) ger arbete åt lika många personer som maskinen gjorde arbetslösa.

Men snart tvingar konkurrensen honom att sänka försäljningspriset med samma belopp som han sparade in.

Och då är det inte längre uppfinnaren som tjänar på uppfinningen; det är den som köper produkten, konsumenten, allmänheten, däribland arbetarna, med ett ord mänskligheten.

Och det man inte ser är att besparingarna som alla konsumenter då gör blir till en fond ur vilken man kan ta löner som ersätter de som hölls inne när maskinen kom.

Låt oss ta exemplet ovan igen. Jacques Bonhomme kan tillverka en produkt genom att spendera två francs på löner.

Tack vare hans uppfinning kostar arbetet nu bara en franc.

Så länge han säljer produkten till samma pris är en arbetare mindre anställd för att göra denna produkt. *Det är det man ser*. Men ytterligare en arbetare blir anställd för den franc som Jacques Bonhomme sparade; *det är det man inte ser*.

När Jacques Bonhomme i enlighet med utvecklingen måste sänka priset på produkten med en franc gör han inte längre en besparing. Då kan han inte betala en franc i lön för nya produkter. Men den som tjänar i det, det vill säga mänskligheten, tar då hans plats. Den som köper produkten betalar en franc mindre, spar en franc som går till lönepotten; det är återigen *det man inte ser*.

En annan lösning på problemet med maskiner, grundad på fakta har lagts fram.

Några har sagt: »Maskinen reducerar produktionspriset och sänker priset på produkten. Det sänkta priset stimulerar konsumtionen som ökar, och kräver ökad produktion. Till slut krävs lika många arbetare, om inte fler, som före uppfinningen.« Till stöd för detta nämner de tryckerier, spinnerier och tidningar.

Den här demonstrationen är inte vetenskaplig.

Ur den följer att konsumtionen av produkten i fråga fortsatte på samma nivå eller nära på, då skulle maskinen skada arbetet. Så är det inte.

Anta att i ett givet land bär alla män hatt. Om en maskin gör att hattpriset kan halveras blir det inte nödvändigtvis så att folk köper dubbelt så många hattar.

Skulle man då säga att en del av landets arbete har gått förlorat? Ja, enligt ett okunnigt resonemang. Nej, enligt mitt. Även om ingen skulle köpa en enda hatt extra i det här landet skulle grunden för lönerna vara intakt. Det som hattindustrin förlorar återfinns i det som konsumenterna sparar, och går till löner till dem som maskinen har gjort arbetslösa, och stimulerar till ny utveckling i alla industrier.

Och det är vad som nu sker. Jag har sett tidningar för åtta francs; nu säljs de för fyrtioåtta. Det är en besparing på trettio-två francs för prenumeranterna. Det är inte säkert, eller i alla fall inte nödvändigt, att dessa trettio-två francs går till journalistiken. Men det som är säkert och oundvikligt är att om de inte går dit, så går de någon annanstans. Någon använder pengarna till fler tidningar, någon annan till att äta bättre, en tredje till bättre kläder, en fjärde till bättre möbler.

På så vis hänger alla industrier ihop. De utgör ett väldigt nätverk där alla delar kommunicerar genom dolda kanaler.

Det som sparas in på en gynnar alla de andra. Det som är viktigt är att förstå att effektiviseringar och sparande aldrig någonsin sker på arbetets eller lönernas bekostnad.

IX. Kredit

I alla tider, men framför allt under de senaste åren, har man drömt om att sprida rikedom till alla genom att sprida krediten till alla.

Jag tror inte att jag överdriver om jag säger att sedan februarirevolutionen har tryckerierna i Paris spytt ut mer än tiotusen broschyrer som förespråkar den här lösningen på *det sociala problemet*.

Den här lösningen har, tyvärr, sin grund i en optisk illusion, i den mån en illusion kan utgöra grunden för någonting.

Man börjar med att blanda ihop pengar och produkter; sedan blandar man ihop mynt och sedlar; och ur dessa två sammanblandningar påstår man att man får fram ett faktum.

I den här frågan är det nödvändigt att glömma pengar, mynt och sedlar och andra medel genom vilka varor går från hand till hand, och bara se till själva varan, som är den verkliga substansen i ett lån.

När en bonde lånar femtio francs till en plog är det i själva verket inte pengarna man lånar honom, utan plogen.

Och när en köpman lånar tjugotusen francs för att köpa ett hus är det egentligen inte pengarna han är skyldig, utan huset.

Pengar uppträder bara för att förenkla uppgörelser mellan flera parter.

Pierre kanske inte vill låna ut sin plog, men Jacques vill gärna låna ut sina pengar. Vad gör då Guillaume? Han lånar pengarna av Jacques och köper plogen av Pierre.

Men ingen lånar pengar för pengarnas skull. Vi gör det för att få varor.

Det är inte i något land möjligt att flytta fler varor mellan människor än vad som finns.

Hur mycket mynt och sedlar som än cirkulerar kan de som vill låna inte få fler plogar, hus, verktyg, mat eller råvaror än vad långivarna har.

Kom ihåg att varje låntagare förutsätter en långivare och varje lån är ett utlån.

Om så mycket är givet, vad kan kreditinstituten göra? De kan göra det enklare för båda parterna att finna varandra och komma överens. Men de kan inte ögonblickligen öka det totala antalet objekt som lånas och lånas ut.

Men det är vad kreditorganisationerna skulle behöva göra för att nå de sociala reformatörernas mål, eftersom de herrarna inget hellre vill än att ge plogar, hus, verktyg, mat och råvaror till alla som vill ha.

Och hur tror de sig kunna göra detta?

Genom att låta staten garantera lånen.

Låt oss gå lite djupare in på saken, för här finns något som *man ser* och något som *man inte ser*. Låt oss försöka se båda sakerna.

Anta att det bara finns en plog i världen, och att två bönder vill ha den.

Pierre äger Frankrikes enda plog. Jean och Jacques vill båda låna den. Jean erbjuder garantier i kraft av sin ärlighet, sin egendom och sitt goda namn. Man *tror* på honom, han har *kreditvärdighet*. Jacques inger inte samma förtroende, eller verkar mindre pålitlig. Pierre lånar självklart ut plogen till Jean.

Men staten blandar sig i, inspirerade av socialisterna, och säger till Pierre: »Låna ut plogen till Jacques. Jag garanterar återbetalningen, och vår garanti är mer värd än Jeans, för han är ensam ansvarig för sig själv, medan jag, även om jag egentligen inte har några pengar, har tillgång till alla skattebetalarnas pengar, och med dem kan jag, om det behövs, betala lånet och räntan.«

Så Pierre lånar ut plogen till Jacques, *det är det man ser*.

Och socialisterna gnuggar händerna och säger »Titta vad vår plan lyckades bra. Tack vare statens ingripande har stackars Jacques en plog. Nu behöver han inte gräva för hand, nu kommer han också snart att lyckas. Det är bra för honom och en vinst för nationen som helhet.«

Men nej mina herrar, det är inte en vinst för nationen!

För här är *det man inte ser*:

Man ser inte att plogen går till Jacques därför att den inte gick till Jean.

Man ser inte att om Jacques använder plog istället för spade så tvingas Jean använda spade istället för plog.

Så det som man vill se som ett ytterligare lån är bara en omfördelning av ett och samma lån.

Man ser inte heller att den här omfördelningen innebär två djupa orättvisor. Orättvisa mot Jean som, trots att han hade förtjänat och vunnit kredit genom sin ärlighet och sitt arbete, berövats den. Orättvisa mot skattebetalarna som tvingas betala en skuld som inte angår dem.

Säger man att regeringen ger Jean samma möjligheter som Jacques? Men eftersom det bara finns en plog kan man inte låna ut två. Samma argument kommer hela tiden igen, att tack vare statens inblandning lånas mer än vad som finns att låna ut, för plogen representerar här allt tillgängligt kapital.

Jag har visserligen reducerat operationen till dess allra enklaste uttryck, men prova mot samma provosten de mest komplicerade statliga kreditinstitut och ni kommer att bli övertygade om att de leder till samma sak: En omfördelning av krediten, inte en ökning. På given tid och plats finns det bara en bestämd summa kapital, och det är placerat någonstans. Genom att garantera låntagare som inte kan betala, kan staten mycket väl öka antalet låntagare och öka räntan (allt på skattebetalarnas bekostnad), men den kan inte öka antalet utlånare eller det totala värdet på lånen.

Jag ber Gud att man inte skall tillskriva mig en annan slutsats. Jag säger att lagen inte skall uppmuntra lån på konstgjord väg, men jag säger inte att den skall hindra dem heller. Om det skulle uppstå hinder för spridning och tillämpning av kredit i vår hypotetiska stat eller någon annan, så låt lagen ta bort dem. Det är bara rätt och rättvist. Men det, och frihet, är det enda alla reformatorer värda namnet bör begära av lagen.

X. Algeriet

Fyra talare försöker göra sig hörda i Nationalförsamlingen samtidigt. Först talar de alla på en gång, sedan en och en. Vad har de sagt? Mycket vackert, javisst, om Frankrikes kraft och storhet, nödvändigheten av att så för att skörda, vår stora kolonis lysande framtid, fördelen av att omlokalisera vårt befolkningsöverskott, etc. Allt lysande retoriska mästerverk, alltid krönta av följande avslutning:

»Rösta igenom femtio miljoner francs (mer eller mindre) till att bygga vägar och hamnar i Algeriet så att vi kan flytta dit kolonistörer och bygga hus och röja mark åt dem. Om ni gör detta kommer ni att ha lyft en börda från den franska arbetarens axlar, uppmuntrat arbetet i Afrika och ökat handeln i Marseilles. Det är rena vinsten.«

Ja, detta är sant om man bara ser till de femtio miljonerna från det ögonblicket staten spenderar dem, om vi ser till vart de går och inte varifrån de kommer. Om vi bara tar med det goda pengarna gör från det att de lämnar indrivarnas skattkammare, och inte den skada som har uppstått eller, utöver det, den nytta som har hindrats när man tog in dem. Ja, ur den snäva synvinkeln är det en ren vinst. Huset som byggts i Barbariet är *det man ser*; hamnen som har grävts i Barbariet är *det man ser*; jobben som har skapats i Barbariet är *det man ser*; en minskning av arbetskraften i Frankrike är *det*

man ser; livlig handel i Marseilles är fortfarande *det man ser*.

Men en annan sak *ser man inte*. Det är att de femtio miljoner som staten spenderar inte längre kan spenderas av skattebetalarna, som skulle ha skett. Från alla fördelar som har tillskrivits offentliga utgifter måste vi dra den skada som uppstår när man hindrar privata utgifter. Såvida man inte går så långt som till att säga att Jacques Bonhomme ändå inte skulle ha gjort något för de där femfrancsmynt han ärligen förtjänat och som skatten tog ifrån honom. Ett absurt påstående, för om han har gjort sig mödan att arbeta ihop dem var det för att han ville ha nöjet att använda dem. Han skulle ha satt upp ett staket kring trädgården, men nu kan han inte det; *det är det man inte ser*. Han skulle ha förbättrat jordmånen på åkern, men kan inte det längre; *det är det man inte ser*. Han skulle ha köpt nya verktyg, men kan inte; *det är det man inte ser*. Han skulle ha ätit bättre och klätt sig bättre, han skulle ha givit sina söner en bättre utbildning, ökat på sin dotters hemgift, men kan inte det nu; *det är det man inte ser*. Han skulle ha gått med i ett försäkringsbolag, men kan inte; *det är det man inte ser*. Å ena sidan är hans intressen förstörda och hans möjligheter slagna i spillror; å den andra dikesgrävarens, snickarens, smedens, skraddarens, skollärarens arbete som han hade kunnat stödja och som nu inte existerar. Det är fortfarande *det man inte ser*.

Våra medborgare hoppas mycket på Algeriets framtida välstånd; må så vara. Men låt dem också räkna på den paralysering som samtidigt kommer att drabba Frankrike. Folk pekar på handeln som blomstrar i Marseilles, men om den drivs med skattemedel skall jag peka ut en lika stor del handel driven i konkurs någon annanstans i landet. De säger: »Om vi transporterar en kolonistör till Barbariet så blir det lättare för folket här hemma.« Jag svarar: Hur kan det vara så, om vi på samma gång transporterar dit två eller tre gånger det kapital som han kunde ha levt på i Frankrike?!

Mitt enda syfte är att försöka få läsaren att förstå att rörande varje statlig utgift finns det bakom det goda som man ser ett ont som är mycket svårare att se. Jag vill göra mitt bästa för att få läsaren att bli van att se och att överväga båda.

När en offentlig utgift föreslås måste man se direkt till den, inte till dess påstådda goda effekter på arbetet, för det är fantasier. Det som offentliga utgifter gör, kunde privata ha gjort i samma utsträckning. Arbetsfrågan är därför irrelevant.

Det ligger inte inom denna essäs ramar att bedöma värdet i sig av statliga utgifter i Algeriet.

Men jag kan inte låta bli en allmän observation. Det är aldrig rätt att låta skattemedel betala för en förmodad ekonomisk vinst. Varför inte? Här är skälen.

För det första kommer rättvisan alltid lite i kläm. Eftersom Jacques Bonhomme har svettats för att tjäna sina hundra sous för att han vill ha dem till något särskilt, blir han minst sagt irriterad när staten lägger sig i och tar ifrån honom hans belöning och ger den till någon annan. Ansvar för att ge ett bra skäl för den borde falla på dem som tar ut skatten. Vi har sett att staten har ett uruselt skäl när den säger: »Med dessa hundra sous skall jag sätta några män i arbete.« när Jacques Bonhomme ser ljuset kommer han att utropa: »Herre gud! Med hundra sous kunde jag ha satt dem i arbete själv!«

Med detta skäl åsidosatt framstår alla de andra i sin nakenhet och dialogen mellan staten och stackars Jacques Bonhomme blir mycket enklare.

Om staten säger till honom: »Jag tar hundra sous av dig för att betala polisen, så slipper du svara för din egen säkerhet, för att stenlägga gatorna du använder varje dag, för att betala domaren som ser till att dina ägodelar och din frihet respekteras, för att betala soldaten som försvarar våra gränser«, så kommer Jacques Bonhomme att betala utan att säga ett ord,

om jag inte misstar mig rejält. Men om staten säger: »Jag tar dina hundra sous för att ge dig en sous i premie om du har odlat din åker väl, eller för att lära din son saker som du inte tycker han skall lära sig, eller för att låta en minister ställa fram en etthundraförsta rätt på sitt bord. Jag tar dem för att bygga en hydda i Algeriet, och jag tar hundra till för att stödja en kolonistör där, och hundra till för att betala en soldat som vaktar kolonistören, och hundra till för att betala en general som bestämmer över soldaten, etc.« Då tycker jag mig höra Jacques Bonhomme utropa: »Det här lagsystemet liknar mer djungelns lag!« Och eftersom staten förutser invändningen, vad gör den? Den blandar bort korten, den för fram ett avskryvart argument som inte borde ha något inflytande i frågan; den talar om pengarnas effekt på arbetet. Den visar på kocken och köpmannen som ser till ministrarnas behov. Den visar oss en kolonistör, en soldat, en general, som lever på de här fem francen. Kort sagt, den visar oss *det man ser*. Så länge Jacques Bonhomme inte har lärt sig att ställa *det man inte ser* mot detta, blir han lurad. Det är därför jag länge och envist upprepar läxan.

Ur det faktum att statliga utgifter omfördelar arbeten utan att öka dem, reser sig en andra och allvarligare invändning. Att omfördela arbeten är att omfördela arbetare och störa de naturliga lagar som styr befolkningens spridning över territoriet. När femtio miljoner francs lämnas kvar hos skattebetalarna, som är spridda över hela landet, så ger de här pengarna arbete i fyrtiotusen kommuner i Frankrike; de blir ett band som håller kvar var man i hans hemtrakter, och de fördelas på så många arbetare som möjligt och till alla industrier. Om staten istället tar de här femtio miljonerna från medborgarna, lägger ihop dem och spenderar allt på en plats kommer en lika stor mängd arbete att flyttas dit som har gått förlorat på andra platser, ett lika stort antal migrerande arbetare, en rörlig befolkning, deklasserad och, vågar jag påstå, farlig när pengarna tar slut. Men det är vad som händer, och jag återgår med det till mitt ämne: Den här febrila aktiviteten, tvingad in i ett smalt hörn, så att säga, fångar allas uppmärksamhet och är *det man ser*. Folket applåderar, förundras över hur enkel och vacker processen är, och begär att den överpreparas och utökas. *Det man inte ser* är att ett lika stort antal jobb, förmodligen viktigare jobb, har hindrats från att uppstå i resten av Frankrike.

XI. Sparsamhet och lyx

Det är inte bara i frågan om offentliga utgifter som *det man ser* fördunklar *det man inte ser*. Genom att lämna halva nationalekonomin i skugga, leder fenomenet med synligt och osynligt till en falsk moralisk standard. Det får länder att se sina moraliska intressen som antagonister till sina materiella. Vad kan vara mer nedslående eller mer tragiskt? Observera:

Det finns ingen familjefar som inte ser det som sin plikt att lära sina barn ordning, planering, ekonomi, sparsamhet, försiktighet i utgifterna.

Det finns ingen religion som inte rasar mot lyx och överflöd. Det är gott och väl, men å andra sidan, vad är mer populärt än de här sentenserna:

»Att spara är att torka ut folkets ådror«

»De storas lyx ger de små deras välstånd«

»De slösaktiga ruinerar sig själva, men de gör staten rik«

»Med de rikas överflöd bakas de fattigas bröd«

Här finns en uppenbar motsägelse mellan den moraliska och den sociala idén. Hur många framstående män är det inte som efter att ha upptäckt konflikten, ser på den med jämnmood! Det är det jag aldrig har kunnat förstå. För mig finns det inget värre än att se två motsatta böjelser hos människan. Hon blir degraderad av både den ena och den andre extremen! Om hon sparar blir hon utfattig, om hon slösar faller hon moraliskt!

Som tur är framställer de här populära talesätten sparsamhet och lyx i felaktig dager. De ser bara till de omedelbara, *synliga* konsekvenserna och inte till de mer långsiktiga, *osynliga* effekterna. Jag vill försöka rätta till den ofullständiga bilden.

Mondor och hans bror Ariste har delat upp arvet efter sin far och har en inkomst på femtiotusen francs var per år. Mondor är en modern filantrop. Han slösar. Han köper nya möbler flera gånger om året, byter vagn varje månad. Folk talar om alla geniala idéer han har för att göra av med pengarna fortare. Kort sagt, han får livsnjutarna Balzac och Alexandre Dumas att blekna vid jämförelse.

Vilken korus av lovsångare han har omkring sig! »Berätta om Mondor! Leve Mondor! Han är arbetarnas välgörare, folkets ängel! Det är sant att han vräker sig i lyx, han stänker gytta på fotgängare; hans värdighet och människans värdighet i allmänhet lider visserligen lite av det... Men så vadå? Om han inte gör någon nytta personligen så gör i alla fall hans pengar det! Han får pengar att cirkulera; hans gård är alltid full av köpmän som alltid går därifrån nöjda. Säger man inte att pengar är runda för att de skall kunna rulla?«

Ariste har valt ett helt annorlunda sätt att leva. Om han inte är egoist så är han i alla fall *individualist*, för han spenderar förnuftigt, söker bara måttfulla och rimliga nöjen, tänker på sina barns framtid och, för att säga det rent ut, han *sparar*.

Och hör bara vad massan säger om honom:

»Vad är det för nytta med den där onödige rike, den där snåljäpen? Det är klart att det finns något imponerande och rörande i enkelheten i hans liv. Han är för övrigt mänsklig, välvillig och generös. Man han *räknar*. Han gör inte av med hela sin inkomst. Hans hus är inte ständigt upplyst och fullt av folk. Vad har mattvävarna, vagnmakarna, hästhandlarna och skräddarna att vara honom tacksamma för?«

De här omdömena, förskräckliga som de är för moralen, grundar sig på det som fångar blicken: Slösarens utgifter, och på det som skymms: Den ekonomiske broderns likvärdiga eller större utgifter.

Men allting är så väl arrangerat av den gudomliga skaparen av den sociala ordningen, att här som överallt annars är ekonomi och moral i harmoni istället för att krocka, och Aristes vishet är inte bara mer värdig utan också mer lönsam än Mondors dårskap.

Och när jag säger lönsam menar jag inte bara för Ariste, eller ens samhället generellt, utan för dagens arbetare och industri.

För att bevisa detta behöver man bara göra klart för intellektets syn de dolda konsekvenserna av mänskligt handlande, som inte är tydliga för våra ögon.

Ja, effekterna av Mondors slösande syns lång väg; alla kan se hans olika vagnar, de utsökta målningarna i hans tak, hans tjocka mattor, hans ståtliga hus. Alla vet när hans fullblod tävlar. Hans middagar i Paris fascinerar massan på boulevarderna och folk säger till varandra: »Det där är en rejäl karl som inte sparar sin inkomst utan säkert gör ett stort hål i sitt kapital.« *Det är det man ser.*

Det är inte lika lätt att ur arbetarens synvinkel se vad som händer med Aristes inkomst. Men om vi spårar den så ser vi att allt, ner till sista centime, går till att ge folk arbete, lika väl som Mondors inkomst gör det. Det finns bara en skillnad: Mondors dumma slösande kommer kontinuerligt att minska och till slut med nödvändighet sina helt. Aristes kloka spenderande kommer att öka från år till år.

Och om det är på det viset så är ju allmänhetens intresse i överensstämmelse med moralen.

Ariste spenderar tjugotusen per år på sig och sitt hus. Om inte det räcker för att göra honom lycklig förtjänar han inte att kallas vis. Han rörs av de fattigas villkor och känner ett moraliskt ansvar att hjälpa dem, så han ger tiotusen till väl-

görenhet. Han har vänner bland köpmän, fabrikerörer och bönder som har tillfälliga ekonomiska problem. Han sätter sig in i deras situation för att effektivt och förnuftigt kunna hjälpa dem, och han sätter av tiotusen till detta. Han glömmer inte heller att han har döttrar som skall ha hemgifter, söner som skall ha en framtid, och därför ålägger han sig att spara tiotusen francs om året.

Så här använder han alltså sin inkomst:

1. Personliga utgifter	20 000 fr
2. Välgörenhet	10 000 fr
3. Hjälpt åt vänner	10 000 fr
4. Sparande	10 000 fr

Om vi går igenom var och en av posterna ser vi att inte en centime undgår att gå in i landets näringsliv.

1. Personliga utgifter. Dessa utgifter har exakt samma effekter för arbetare och affärsmän som samma summa från Mondor. Det är självklart; vi behöver inte prata mer om det.

2. Välgörenhet. De tiotusen francs som går hit går också till att nära industrin och arbetet; de går till bagaren, slaktaren, skräddaren, möbelhandlaren. Men brödet, köttet, kläderna och möblerna går inte direkt till Ariste själv, utan till dem som han har valt i sitt ställe. Det här enkla bytet från en konsument till en annan har ingen som helst effekt på näringslivet. Om Ariste spenderar hundra sous eller ber en fattig att göra det i hans ställe har ingen betydelse.

3. Hjälpt till vänner. Vännen som Ariste ger eller lånar tiotusen francs får dem inte för att gräva ner dem; det strider mot vår hypotes. Han använder dem för att köpa varor eller betala en skuld. I första fallet gynnas näringslivet. Vågar någon säga att det ligger en större vinst i Mondors köp av ett fullblod för tiotusen än i Aristes eller hans väns köp av tyg för tiotusen? Om pengarna används till att betala av en skuld blir resultatet bara att en tredje person, borgenären, får pengarna och säkert kommer att använda dem i sina affärer, sin fabrik eller för utvinning av naturresurser. Han blir bara ytterligare en mellanhand mellan Ariste och arbetarna. Andra namn, samma utgifter, och samma vinst för näringslivet.

4. Sparande. Då återstår de sparade tiotusen francen. Om man bara ser till gynnande av konst, industri och arbetstillfällen så är det här Mondor verkar vara Ariste överlägsen, även om Ariste moraliskt verkar var lite överlägsen Mondor.

Det är inte utan fysisk smärta jag åser sådana motsägelser mellan naturens stora lagar. Om människan vore tvungen att välja mellan de här båda sidorna, varav en skadar hennes intressen och den andra hennes samvete, skulle vi förlora hoppet om hennes framtid. Lyckligtvis är det inte så. För att se Ariste återfå sin ekonomiska överlägsenhet såväl som sin moraliska, behöver vi bara lära oss det tröstande axiomat, som även om det ser motsägelsefullt ut, är sant: *Att spara är att spendera.*

Vad är Aristes mål när han spar tiotusen francs? Är det att gräva ner tvåtusen hundrasousmynt i trädgården? Absolut inte. Han vill få sitt kapital och sin inkomst att växa. Följaktligen använder han de pengar han inte själv behöver till att köpa mark, ett hus, statsobligationer, aktier, eller så sätter han in dem på en bank eller hos en börsmäklare. Följ pengarna i alla dessa hypotetiska användningsområden så blir ni övertygade om att genom olika mellanhänder, som säljare eller låntagare, går pengarna till näringslivet lika säkert som om Ariste, liksom sin bror, hade köpt möbler, juveler eller hästar för dem.

För när Ariste köper mark eller obligationer för tiotusen gör han det för att han inte tycker att han behöver spendera pengarna. Det tycks vara det ni har emot honom.

Men på samma sätt kommer den som säljer marken eller obligationerna till honom att vilja använda pengarna som han får, på ett eller annat vis.

Från arbetarnas och industrins synvinkel finns det alltså bara en skillnad mellan Aristes och Mondors handlande. Eftersom Mondors utgifter sker direkt genom och omkring honom så *ser man dem*. Aristes utgifter sker delvis genom olika mellanhänder och en bit ifrån, så *man ser dem inte*. Men för alla som kan koppla ihop verkan med dess orsaker är det man inte ser lika viktigt som det man ser. Beviset för detta är att i båda fallen cirkulerar pengarna, de ligger inte mer orörliga på kistbotten hos den ekonomiska brodern än hos den slösaktige.

Det är alltså fel att säga att sparandet skadar industrin. I det avseendet är det lika bra som lyxkonsumtion.

Men det framstår som långt mer överlägset, om våra tankar omfattar inte bara nuet utan en längre tidsperiod.

Tio år har gått. Vad har hänt med Mondor och hans rikedom och hans enorma popularitet? Allt har försvunnit, han är ruinerad. Istället för att varje år föra in femtiotusen francs i den offentliga ekonomin är han troligen en börda för den. I varje fall ger han ingen glädje åt köpmännen längre, han anses inte längre vara en gynnare av konsten och industrin. Han är inte längre till någon nytta för sina arbetare, eller för sina barn, som han lämnar i misär.

Vid slutet av samma tioårsperiod fortsätter Ariste att om-sätta sina inkomster, och han bidrar dessutom med större inkomster varje år. Han får det nationella kapitalet att växa, det som utgör grunden för alla löner. Och eftersom efterfrågan på arbetare bestäms av storleken på kapitalet bidrar han till arbetarklassens progressivt ökande välbefinnande. Om han skulle dö lämnar han efter sig barn som kan ta över detta arbete för utveckling och civilisation.

Det är ingen tvekan om att sparande är moraliskt överlägset lyxkonsumtion. Det är trösterikt att tänka att för den som kan se bortom de omedelbara effekterna till de mer långsiktiga, innebär sparandet samma ekonomiska överlägsenhet.

XII. Rätten till arbete, rätten till profit

»Bröder, beskatta er själva så att ni kan ge mig arbete men till ert eget pris.« Detta är rätten till arbete, elementär eller första gradens socialism.

»Bröder, beskatta er själva så att ni kan ge mig arbete men till mitt pris.« De är rätten till profit, förfinad eller andra gradens socialism.

Båda lever tack vare sina synliga effekter. De kommer att dö av sina osynliga effekter. Det man ser är arbetet och vinsten som skapas genom beskattningen av samhället. Det man inte ser är det arbete och den vinst som skulle ha skapats av samma pengar om man lämnade dem i skattebetalarnas händer.

1848 visade sig rätten till arbete för ett ögonblick från två sidor. Det var tillräckligt för att förgöra den i den allmänna opinionens ögon.

Ena sidan hette statliga verkstäder.

Den andra hette fyrtiofem centimes.

Miljoner francs gick varje dag från Rue de Rivoli till nationalkonstverksstäderna. Det var den fina sidan av medaljen.

Men här är baksidan. För att miljoner francs skall kunna komma ur en kassa, måste de först ha kommit i den. Det är därför organisationerna av rätten till arbete vände sig till skattebetalarna.

Bönderna sa emellertid: »Jag måste betala fyrtiofem centimes. Då kan jag inte klä mig, jag kan inte förbättra jordmännen på åkern, jag kan inte låta reparera mitt hus.«

Och arbetarna på landet sa: »Eftersom vår arbetsgivare inte kan köpa nya kläder blir det mindre jobb för skraddaren. Eftersom han inte kan få fältet förbättrat blir det mindre jobb för dikesgrävaren; eftersom han inte låter reparera huset blir det mindre jobb för snickaren och muraren.«

På så vis bevisades det att man inte kan få dubbel vinst på en affär, och att det arbete som staten betalade för skapades på bekostnad av det arbete som skattebetalarna skulle ha betalat för. Det var slutet för rätten till arbete, som sågs som en illusion och orättvisa.

Rätten till profit lever emellertid, trots att det bara är en utökning av rätten till arbete.

Är det inte något skamligt i den roll som Protektionisten låter samhället spela?

Han säger till samhället:

»Du måste ge mig arbete, och ett lukrativt arbete dessutom. Jag har dumt nog valt en industri som ger mig en förlust på tio procent. Om du slänger en skatt på tjugo francs på mina medbröder och låter mig slippa den, kommer min förlust att omvandlas till vinst. Profit är en rättighet, du är skyldig mig det.«

Det samhälle som lyssnar på den här sofisten, som beskattar sig självt för att underlätta för honom, som inte ser att förlusten som en industri slipper inte blir mindre en förlust, bara därför att andra får ta den på sig – det samhället, säger jag, förtjänar den börda som läggs på det.

Från de många ämnen jag har behandlat här ser vi detta: Att inte förstå nationalekonomi är att låta sig förblindas av den omedelbara effekten av ett fenomen. Att förstå den är att räkna med alla dess effekter, dagens och morgondagens.²

Jag skulle kunna testa en rad andra frågor, men jag avstår, med tanke på hur monotont det blir med ständigt liknande framställningar. Jag avslutar med att tillämpa på nationalekonomin det som Chateaubriand sa om historien.

Det finns två konsekvenser i historien, en omedelbar och som genast ger sig tillkänna, en annan mer avlägsen och som man först inte ser. Dessa konsekvenser står ofta i motsats till varandra; de förra kommer ur vår kortsiktiga visdom, de senare ur vår mer långsiktiga visdom. Försynens konsekvens kommer efter den mänskliga. Bakom människan reser sig Gud. Förneka den högsta visheten så mycket ni vill, misstro dess handlingar, tvista om ord, kalla det förnuft eller omständigheternas kraft, som den enkle mannen kallar Försynen; men se till slutet av ett fullbordat faktum och ni kommer att se att det alltid har producerat motsatsen till vad man väntade sig, när det inte från början grundade sig på moral och rättvisa.³

FRÉDÉRIC BASTIAT (1801–1850) var en ivrig frihandelsförespråkare i det franska parlamentet. Han var också den stora inspirationskällan bakom Sveriges liberala systemskifte i mitten av 1800-talet, och 100 år senare fick hans skrifter Ronald Reagan att intressera sig för marknadsekonomin idéer.

Översättning: Charlotte Alleson

Noter

[1] Krigsministern påstod senast att varje individ som hade transporterats till Algeriet kostade staten åttatusen francs. Men de här stackars personerna skulle förmodligen ha levt på fyratusen francs i Frankrike. Jag frågar hur man under lättar för befolkningen när man fräntar den en man och försörjning för två? (Bastiats egen fotnot.)

[2] Om alla konsekvenser av en handling föll tillbaka på upphovsmannen, skulle vår utbildning snart vara klar. Men så är det inte. Ibland är de synliga goda effekterna till vår fördel, och de dåliga osynliga effekterna faller på någon annan, vilket gör dem än svårare att se. Därför måste vi vänta på reaktionen från dem som har råkat ut för de dåliga konsekvenserna av handlingen. Ibland tar det lång tid, och felet får råda länge.

En man gör något som får goda effekter till ett värde av tio, i egen vinst, och dåliga effekter till ett värde av femton, men delat på trettio av hans medmänniskor, så att de bara får ½ vardera. Totalt sett är det en förlust, och reaktionen måste komma. Men det kommer att ta längre tid innan den kommer, eftersom de dåliga effekterna är så utspridda på befolkningen medan de goda är koncentrerade till en punkt. (Ur ett publicerat fragment av Bastiat.)

[3] Vicomte Francois René de Chateaubriand (1768–1848), *Mémoires d'outre-tombe*.

Statens paradoxer

DEL 2: RÄTTVISAN

De så kallade liberala demokratierna i västerlandet verkar alla utvecklas till välfärdsstater av olika storlek och omfattning. Vissa stater, liksom den svenska, blir byråkratier av enorma mått, som under skepnad av begrepp som »solidaritet« och »rättvisa« tar kontrollen över medborgarnas liv. Andra stater, som till exempel de anglosaxiska, använder samma begrepp för att både kontrollera sina egna och med våld sprida sin doktrin till andra folk. Rättvisans idé verkar vara central för den liberaldemokratiska staten, oavsett om den i det enskilda fallet är belägen i västerlandet eller ej.

I samtliga dessa stater ser vi hur folkets demokrati blivit en »folkets diktatur«, som lett socialfascistiska partier till makten. Det gäller såväl i den gamla som nya världen, i såväl öst som väst och norr som söder. Oavsett om dessa politiska grupperingar kallar sig socialister, socialdemokrater, liberaler eller konservativa står samma »rättvisa« på programmet. De svenska riksdagspartierna, tyska SDP och CDU, brittiska Tories och New Labour, amerikanska republikaner och demokrater – de har alla samma mål och lever av samma sak: den väldiga och enväldiga staten.

Staten har i dessa och andra länder kommit att i allmänt tal bli garanten för rättvisan, en garanti för att samhället inte ska delas upp i rik och fattig, svart och vit, man och kvinna, arbetande och arbetslös. Men denna rättvisa bygger på en grundläggande felaktighet: att våld kan skapa frihet och välstånd. Den enorma staten garanterar inte rättvisa, den skapar och lever av orättvisa.

Den enorma staten, välfärdsstaten, legitimeras genom resen att människor inte är förmögna att ta hand om sig själva, att de inte kan se sitt och samhällets bästa, att en spontan och frivillig samhällsordning måste sluta i våld och kaos. Staten, styrd av ett fåtal ur mängden, ska skapa det medborgarna själva inte är förmögna att frambringa eller förstå. För detta högre mål kräver staten makt och insyn, tvångsmakt och kontroll.

Staten och dess uppgift, att skapa fred, frihet och välstånd för sina medborgare, står därmed över medborgarnas väl och förstånd. Folkets insyn och kontroll av makten kan alltså inte vara annat än ett spel för gallerierna, en bluff. Den politiska, makthavande klassen skapar sitt välstånd på medborgarnas bekostnad, med makt över folket. Samtidigt beläggs och cementeras idén om allas väl genom allmosor som »fri« skol-

gång (indoktrinerings- eller skolplikt) och »fri« sjukvård (kvalitetsunderstödjande åtgärder för statens byggmaterial).

Rättvisans idé förvandlas i staten till varje medborgares »rätt« till intrång i privatliv och kontroll av intressen och tankar. Den politiska klassen, som har och upprätthåller makten, utser sig själva till rättmätiga rättviseskappare: staten tar »rättvist« från många och ger till få – och de som sitter som fördelande tar sig både ära och rikedom.

Rättvisan är det begrepp som upprätthåller statens makt. Staten skapar en arena där starka viljor kan tävla om makten över andra och varandra, där grupper formas och omformas för att med kraft kräva upprättelse. Intressegrupper och särintressen blir statens nyttiga idioter, som förfördelade kräver en ökning av statens makt för att därigenom nå upprättelse. Det goda livet tvingas av den som inte är stark nog att höras, och fördelas till den som kan spela det politiska spelet bäst. Makten förskjuts från medborgare till stat, från enskild till kollektiv, från svag till stark, från frivillighet till tvång.

Ju större statens makt är, med desto större tryck kan den politiska kraften kräva befogenhet och stöd. Med en större stat kommer minskat utrymme för medborgaren att skapa sitt liv – och därmed ökar behovet av den starka staten. Vi sitter alla i samma ekorrhjul: hur många gånger har vi inte tänkt eller yppat »det borde finnas en lag...« eller »någon borde göra något« och därmed böjt oss för statens diktat? Och hur många gånger har vi i stället sett till att själv faktiskt göra något åt saken?

Den statliga rättvisan är en överklassens rättvisa, som knappast är medborgarna till gagn. Den politiska överklassens makt symboliserar den rättvisa som staten upprätthåller, den klyvning av medborgarna i styrande och styrda som den innebär. Den omfördelning av resurser och makt som staten syftar till är en omfördelning av den orättvisa fördelning som i sig är ett resultat av staten.

Statens makt innebär i alla former ett omyndigförklarande av medborgarna och är därmed ett övergrepp på det folk den säger sig representera. Rättvisa är makt till självförverkligande snarare än makt att kräva förverkligande genom andra. Statens rättvisa innebär alltid att någon medborgare är förlorare.